

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Právnická fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2011

Kateřina Šperková

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Kateřina Šperková

PŘECHODY K DEMOKRACII

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: **doc. JUDr. Petr Pithart, dr. h. c.**

Katedra: **Katedra politologie a sociologie**

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 4. 4. 2011

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Hořicích dne 4. 4. 2011

Kateřina Šperková

Ráda bych poděkovala panu doc. JUDr. Petru Pithartovi, dr. h. c. za jeho cenné rady při psaní této diplomové práci. Děkuji.

Obsah:

Úvod	5
1. Demokracie	6
2. Nedemokratické režimy	13
2.1. Totalitární režimy	16
2.2. Autoritářské režimy	20
2.2.1. Byrokraticko-vojenský autoritářský režim	23
2.2.2. Organicko-etatický autoritářský režim	23
2.2.3. Mobilizační autoritářský režim v postdemokratických společnostech	23
2.2.4. Mobilizační autoritářský režim ve společnostech, jež nově nabyly nezávislost	23
2.2.5. Rasová a etnická demokracie	24
2.2.6. Defektní a předtotalitní autoritářský režim	24
2.2.7. Posttotalitní autoritářský režim	24
2.3. Sultanistické režimy	24
2.4. Posttotalitní režimy	25
3. Přechody k demokracii	25
3.1. Vlny demokratizace	27
3.2. Příčiny demokratizačních vln	35
3.2.1. Teoretické modely vysvětlující demokratizaci	35
3.2.2. Model přechodu k demokracii dle Huntingtona	36
3.3. Typologie přechodů	40
3.3.1. Konec nedemokratického režimu dle Alfreda Stepana	41
3.3.2. Typy přechodů k demokracii	44
3.3.3. Typologie přechodů dle L. Karlové a P. Schmittera	45
3.4. Etapy přechodů k demokracii	47
3.4.1. Etapy přechodu k demokracii podle Rustowa	48
3.4.2. Etapy přechodu k demokracii podle Przeworského	50
3.5. Konec přechodu k demokracii	54
4. Současný vývoj demokracie ve světě	55
Závěr	58
Použitá literatura	62
Seznam příloh	63
Příloha č. 1: Vlny demokratizace	I
Příloha č. 2: Volební demokracie v letech 1989 – 2010	III
Příloha č. 3: Svobodné, částečně svobodné a nesvobodné země v roce 2010	IV
Summary: Transitions to Democracy	

Úvod

Svět je neustále v pohybu. Vyvíjí se, posunuje se směrem kupředu, někdy je možno pozorovat i kroky opačným směrem, ale vždy se svět okolo nás určitým způsobem pohybuje. Nejinak je tomu u problematiky změn politických systémů.

Na první pohled by se mohlo zdát, sledováno očima dívajícíma se z České republiky jako ze země demokratické, přiznávající a ochraňující lidská a politická práva, že politický režim, který vládne v naší vlasti, snad musí v 21. století v zemích světa převládat a že vlastně ani není co řešit, ale skutečnost je bohužel odlišná. Optimismus v této souvislosti není příliš na místě.

Zemí, které by se mohly představit jako demokracie, jež respektují občanské svobody svých občanů, počítají s nimi a naslouchají jim při politických počinech, je v současné době jen okolo 45 procent. Představa, že na planetě Země je 194 států a pouze necelá polovina z nich se takovými charakteristikami může pyšnit, je velmi znepokojující.

Poslední dobou, zejména s poukazem na dění v severní Africe a v arabském světě, se stále více ukazuje, že změna politických režimů, tedy přechodů k demokracii, je tématikou velmi aktuální nejen pro dnešek, ale i pro dny, týdny, měsíce a roky následující a není vyloučeno, že budoucnost bude obohacena o nové empirické příklady.

Přechod k demokracii je vědní obor spadající převážně do oblasti politologie, který se zabývá změnou politických režimů. Politologičtí badatelé se jím začali věnovat především v šedesátých letech 20. století a k pomyslnému vrcholu, kdy bylo napsáno několik klíčových studií věnujících se danému tématu, došlo v letech devadesátých.

Zprvu byl zájem upřen na studium přechodu od demokratického k nedemokratickému režimu a až později na analýzy přechodu od nedemokratického k demokratickému způsobu vládnutí tak, jak je tomu v této práci.

Přechod od nedemokratického k demokratickému režimu není záležitostí snadnou. Ba naopak se jedná o velmi komplikovaný proces vyžadující notnou dávku trpělivosti, kompromisů a spolupráce ze stran všech zúčastněných.

Ačkoli samotný název napovídá, že cílem přechodu je nastolení demokracie, ne vždy tomu tak musí být. V některých případech je demokracie neplánovaným výstupem celého procesu a někdy, když aktéři chtějí cíleně demokracii nastolit a třeba se jim to z počátku i daří, přesto nakonec zůstává nedostižná.

Není cílem předložit v této práci jednu obecnou teorii, která by odpovídala na otázku, jak k přechodu dochází a proč. Takový cíl si ani nelze stanovit, neboť, jak bylo již řečeno, jedná se o proces komplikovaný, který nelze shrnout do jednoho obecného rámce a jím vysvětlit všechny okolnosti vedoucí ke změně režimu a vytyčit si jeden či dva modely přechodů. Každá země procházející v minulosti i v současnosti přeměnou politického systému byla vedena různorodými a unikátními okolnostmi a jednoduše není možné je srovnávat a na základě toho vytvořit obecný, univerzální vzorec přechodu.

Cílem je přiblížit si a seznámit se s nejdůležitějšími úvahami, které vytvořili významní badatelé a jimiž se, každý po svém, snažili utvořit teorii přechodů k demokracii. Tedy teoretické modely přechodů k demokracii a jejich typologii, fáze, ze kterých se skládají, a v neposlední řadě i konce procesu.

Důležité pro tyto autory byl fakt, od kterého režimu se přecházelo, jaké strategie byly při přechodu použity a kdo byli hlavní aktéři. Dalším otázkou, na který se pokusíme odpovědět, bude-li to možné, je pojem demokracie. Demokracie je ať již plánovaným, či vedlejším produktem přechodu.

Jak poznáme, že přechod byl úspěšný? Je odpovědí uskutečnění svobodných voleb? Z jakého důvodu by tomu tak nemělo být? Vždyť volby, jejich vypsání a uskutečnění je významným znakem demokracie, neboť jak bývá překládáno, demokracie je vláda lidu. Pokud se v zemi volby uskutečnily a lid vyjádřil svou vůli – je toto demokracie, respektive je to rozhodující pro odpověď, zda byl přechod úspěšný a vedl k demokracii? Najít odpověď není úkol vůbec lehký, ale je zapotřebí se o to alespoň pokusit.

1. Demokracie

„Liberální demokracie je ten nejhorší způsob vlády, jaký si umím představit. Až na to, že neexistuje žádný lepší.“

Sir Winston Leonard Spencer-Churchill

Předmětem této práce je vymezit a teoreticky se pokusit přechody k demokracii objasnit, říci, co představují, jakým způsobem se dějí a v jaké podobě se vyskytují a to vše díky teoriím, které vytvořili význační politologové a badatelé za uplynulá léta.

Nezbytné pro další pojednání je uvést si, k čemu se vlastně přechází, co je cílem přechodu a co demokracie znamená, zda ji lze vůbec dosáhnout, nebo zda je

demokracie jen ideální představa, které se lze v realitě alespoň přiblížit, nebo snad ani nelze? Převažují ve světě demokracie nad nedemocraciemi? Abychom na tyto otázky mohli odpovědět, (a jakým způsobem), bude záležet, z jakého pohledu se na demokracii budeme dívat a jak ji charakterizujeme. Na jejím definování je také závislá odpověď na otázku, zda přechod byl či nebyl úspěšný.

V prvé řadě je potřeba se na demokracii dívat jako na způsob vládnutí, jako na politický režim a ne obecně jako na názory a postoje jednotlivců nebo skupin k sociálně ekonomickým otázkám okolního světa, jak demokracii vysvětlovaly různé filozofické a politické proudy.

Demokracie ve smyslu politického režimu se odvozuje od řeckých termínů *demos* (lid) a *kratein* (vládnout), demokracie tedy bývá překládána jako vláda lidu. Znamená to, že v demokratickém systému vládnutí se lid nějakým způsobem podílí na tvorbě vůle států a na jeho správě. Adresáti státních rozhodnutí se tak určitým způsobem podílejí na jeho tvorbě.

Podíl lidu na výkonu státní moci je vázán na pravidla, uvnitř kterých má občan zaručenou míru práv, v jaké může na rozhodnutí státní moci spolupůsobit. Vůle lidu je pak vytvářena rozhodnutím většiny a touto projevenou vůlí lidu je rozhodování státní moci v různých postupech a procesech potvrzováno nebo odmítáno.

Jednotlivec se může na rozhodování podílet přímo, skrze tzv. přímou demokracii, nebo zprostředkovaně prostřednictvím reprezentativní demokracie. V současnosti se tyto dva způsoby kombinují a tak lid se na státní správě podílí zástupcem, kterého si zvolil, nebo v určitých záležitostech i nezprostředkovaně, přímo.

V reprezentativní demokracii se výkon státní moci a přijímání rozhodnutí děje zvláštními orgány, které jsou k tomuto jednání legitimovány na základě volby lidu. Volby jsou svobodné, konají se pravidelně v opakujících se intervalech a volí se z několika, minimálně ze dvou, alternativ.

Pro určení, zda se daná země dá či nedá zařadit pod označení demokratická, bychom mohli použít kritéria svobodných voleb. Demokratickou zemí by byla ta země, ve které se pravidelně uskutečňují svobodné volby a pravidelně se tímto způsobem vybírají zástupci lidu a vláda. Pokud by tato kritéria byla splněna, pak by bylo možné říci, že přechod k demokracii, (respektive proces demokratizace) byl úspěšně dokončen.

S volbami jako rozlišujícím znakem pro demokratické a nedemokratické státy pracuje i americká organizace Freedom House. U každého státu zkoumá a odpovídá si na otázky týkající se politických práv – volebního procesu, politického pluralismu a participace a fungování vlády. Za každou zodpovězenou otázku se mohou udělit nejvýše 4 body, které značí nejlepší možné ohodnocení. Celkem je položeno 10 otázek. Získá-li země u otázek týkající se volebního procesu minimálně 7 bodů z 12 možných a ze všech alespoň polovinu, tj. 20 bodů, pak je možné danou zemi nazývat jako volební demokracii.

Freedom House se u volebního procesu každé země ptá, zda je představitel vlády nebo jiná národní autorita a reprezentanti národní legislativy voleni svobodnými a spravedlivými volbami a zda je volební právo a jeho soustava spravedlivá. Pokud se ale v zemi během volebního procesu objeví jisté nesrovnalosti či nesprávnosti, ještě to neznamená, že tento stát bude automaticky nezařazen jako volebně demokratický. Jen v případě, že významná autorita, která činí národní rozhodnutí, nebyla zvolena, je v rukou monarchy, cizí nebo zahraniční autority, pak ji nelze takto nazvat. Pokud sice v seznamu volebně demokratických zemí je, ale posledně uskutečněné volby nebyly spravedlivé nebo dostatečně svobodné, či změny v právu významně porušily příležitost veřejnosti možnosti volby, tak je to důvod pro odstranění země s tohoto seznamu.

V roce 2010 bylo volební demokracií označeno 115 (59%) zemí při celkovém počtu 194 zemí světa. Je však dle mého názoru sporné, zda je kritérium voleb pro určení demokracie ve světě dostačující a zda lze pouze na základě voleb říci, že demokratizace byla úspěšně dokončena.

Dojdeme-li k závěru, že to je skutečně nedostačující, pak se na demokracii musíme podívat ještě z jiného úhlu a u každé země se kromě voleb zabývat i úrovní lidských práv, svobodou médií, občanskou společností. Země, které by prošly sítí takových atributů, bychom nazvali jako liberální demokracie. Jejich množství však bude o poznání menší než u volebních demokracií, jak lze vidět například u bodového hodnocení Freedom House. Země, jež dosáhly nejlepšího ohodnocení u politických a občanských práv, tzn., byly označeny u obou kategorií čísly 1, bylo v roce 2010 pouze 46 ze 194 zemí světa.

Existuje nějaký ideál demokracie? Podle Dahla, významného amerického politologa ano. Podle něj má demokracie dvě podoby: ideál a praxi. Demokracii v praxi

nazývá polyarchií. Ideálu se dle něho doposud nepodařilo dosáhnout. Polyarchie je pak vlastně synonymem pro liberální demokracii. Kromě svobodných a spravedlivých voleb jako kritéria pro polyarchii či liberální demokracii je zapotřebí, aby vládní úředníci byli voleni a kontrola nad rozhodováním vlády byla ústavou svěřena do rukou těchto volených úředníků, aby volební právo bylo všeobecné a bylo ho možno využívat jak pasivně tak aktivně, aby v zemi existovala svoboda projevu, alternativní informace a aby občané byli oprávněni se svobodně sdružovat.

Později k těmto kritériím sestavených Dahlem přidal další významný politolog Larry Diamond ještě nutnost rovnosti občanů před zákonem, nezávislého a nediskriminačního soudnictví a ochranu občanů vládou před nespravedlivým držením ve vazbě, exilem, terorem nebo před nadměrnými zásahy do jejich soukromého života a to nejen ze strany státu.

Chceme-li si stanovit, zda po svržení nedemokratického režimu byla v zemi nastolena demokracie, tedy zda proces demokratizace byl úspěšný, záleží na tom, jak si demokracii charakterizujeme. V maximalistickém pojetí, tedy v pojetí, při kterém se budou brát v potaz i jiné faktory ve státě než „jen“ svobodné a spravedlivé, pravidelně se opakující volby, bude v zemi zavedena demokracie ve své nejlepší možné, ale ne jediné podobě.

Dalším z možných způsobů výkladu a objasnění demokracie a jejího obsahu nabízí Fareed Zakaria.

Zakaria je Američan indického původu, ve světě velmi uznávaný odborník, absolvent univerzit Yale a Harvard a mj. politický komentátor, redaktor týdeníku Newsweek International a časopisem Esquire jmenován jako jeden z nejvlivnějších lidí 21. století.

V roce 2004 byla vydána jeho dnes již proslulá kniha Budoucnost svobody. Přestože původně byla určena především americkým čtenářům, byla přeložena snad do všech jazyků a zaujala celý svět.

Zakaria se ve svém díle zamýšlí nad vztahem demokracie a svobody. Uvažuje, jaká cesta vede k demokratické společnosti a ke svobodám v této společnosti. Jeho pojetí demokracie, znalost historie, mezinárodních vztahů a politologie i pregnantní logické uvažování nabízí objasnění současného světového vývoje a poskytuje vysvětlení

a pochopení tak často skloňovaných pojmů jako jsou svoboda, demokracie, ústavní liberalismus a jejich vzájemné vztahy.

Každý den se z televizního vysílání, novinových článků, internetu a z rozhlasu dozvídáme, v jakém chaosu se dnešní svět pohybuje, ale pochopit ho, to je úkol velmi obtížný. Kniha *Budoucnost svobody* nabízí pomoc tento světový chaos pochopit, porozumět aktuálnímu světovému dění, globálním politickým trendům, a to od svého počátku.

Autor nešetří kritikou globálních politických trendů a odhaluje znepokojivou pravdu současnosti, že svoboda se střetává s demokracií a říká: „Čím více demokracie, tím méně svobody“. Nedemokratické režimy mnohdy zvítězily nikoli navzdory demokratizaci politického života, ale právě díky ní. Demagogická politika pro davu hrála a hraje prim a liberalismus se tak dostává do úzkých. Uvažuje nad tím, jak se tomuto nelichotivému trendu vyhnout a zajistit skutečně fungující demokracii, dle slov Zakaria, ústavní liberalismus.

Pro určení a zhodnocení, zda byl či nebyl přechod k demokracii úspěšný, tedy zda se podařilo v zemi demokracii zavést a udržet, považuji za rozhodující ne pouze fakt, že se v zemi uskutečnily svobodné volby, ale právě to, zda v zemi byl zaveden ústavní liberalismus dle Fareeda Zakaria, ačkoli jsem si vědoma, že jeho pojetí demokracie není jediné, ale jedno z mnoha.

Zakaria zastává názor, že demokracie ve světě zvítězila a tvrdí tak z důvodu, že dnes i státy, které nepřijaly demokratický způsob vládnutí, používají demokratických pojmů a rituálů. Dalším z důvodů jeho tvrzení je fakt, že bohatství se posunulo od původně velmi úzké skupiny lidí ke střední třídě, rozvíjí se technologie a demokratické uvažování zasáhlo i samotnou společnost díky televizi, internetu. Demokracie ve větší míře zastínila jiné formy politického uspořádání.

Demokracie má dvě podoby – *ústavní liberalismus* a *neliberální demokracii*. Rozlišují se tak státy, ve kterých demokracie skutečně zvítězila a státy, které demokratický režim jen předstírají. Například tím, že uspořádají volby.

Je však známo, že už se v historii několikrát stalo a pořád stává, že volby byly a jsou jen prostředkem k tomu, aby v dané zemi připravily cestu k diktatuře či ji upevnily, přičemž základní práva a svobody zaručeny nejsou. V důsledku šíření demokracie a tedy i jejich základních atributů jako jsou volby, bývá umírněný liberální

program založený na právech jednotlivce, svobodném trhu a ústavnosti zatlačován do pozadí a vrchu nabyvá pro lid přitažlivý socialismus, náboženské proudy a nacionalismus. Volby totiž vyžadují, aby se politici ucházeli o hlasy. Nejsnadnější způsob, jak získat podporu ve společnosti, která nemá silnou tradici tolerance a která je multietnická, je apelovat na nejzákladnější identitu – rasovou, náboženskou, národnostní. Jakmile jedno politické uskupení zvítězí, všem ostatním zabrání v přístupu k moci. Opozice se pak stává často extrémní, občas používá i násilí. Volební systém by neměl mít podobu „vítěz bere vše“, kdy strana, která ve volbách získá 51% hlasů, získá i veškerou politickou moc. Je třeba pamatovat, že i ti, kteří ve volbách neuspějí, by měli mít možnost se na vládě podílet.

Jako první příklad neliberální demokracie v moderních dějinách slouží jakobínský režim ve Francii. Absolutní vláda krále byla bez omezení předána novému Národnímu shromáždění, které začalo věznit a vraždit tisíce lidí, konfiskovat jejich majetek, trestat je za víru a to vše ve jménu lidu. Francie vyzvedla stát nad společnost, demokracii nad ústavnost, rovnost nad svobodu. Po téměř celé 19. století byla demokratickou zemí s rozsáhlým volebním právem, ale jen stěží liberálním státem.¹

Voleb jako demokratického procesu využila i nacistická strana v Německu. Díky nim se zorganizovala a pronikla do všech velkých i malých měst v zemi. Ke svobodě však demokracie nevedla. Skutečně byla v Německu zavedena až poté, co prošla obrovskými šoky, tedy když Německo prohrálo druhou světovou válku, bylo zbaveno značného území, rozděleno, okupováno a jinými státy mu byl vnucen politický řád. Až po tom všem se ze Západního Německa stala liberálně demokratická společnost.

Dvě nejdůležitější země v současnosti, které nejsou liberální demokracií, jsou Rusko a Čína. Ruská ústava z roku 1993 byla svým obsahem velmi alarmující. Byl zakotven parlamentarismus, avšak moc parlamentu je příliš slabá, soudnictví není nezávislé a prezidentský úřad nepodléhá žádné kontrole. Dalším příkladem neliberální demokracie jsou Venezuela, Argentina (ta je ovšem liberálnější než ostatní), Kazachstán, Ukrajina, Peru, Pákistán, Egypt, JAR, Botswana (JAR a Botswana se však postupně k liberální demokracii blíží).

Ústavní liberalismus představuje vládu zákona. Jsou zaručena a ochraňována individuální práva a soukromé vlastnictví. Liberální demokracie je tedy systém, v němž

---

¹ Zakaria, F.: Budoucnost svobody. S. 81.

se ústavní liberalismus snoubí s demokratickým způsobem volby vlády. Ústavní liberalismus historicky i z principu fungování liberálních demokracií samotnou demokratickou volbu předchází.

Jak bylo již zmíněno, svoboda se s demokracií podle Zakaria střetává. Napětí mezi ústavním liberalismem a demokracií má největší vliv na autoritu vlády. Podstatou ústavního liberalismu je moc omezit, smyslem demokracie je její koncentrace a použití. Podmínky pro vytvoření liberální demokracie je nutné hledat v hospodářském úspěchu. Čím více se nějakému státu daří, tím větší má šanci uchovat si demokracii². Liberální demokracii nejlépe prospívá kapitalistické bohatství. Kapitalismus vytvořil podnikatelskou buržoazii, která zničila starý aristokratický řád a založila řád ochraňující vlastnictví, smlouvy, pravidla a veškeré svobody.

Dalším z neopomenutelných předpokladů vytvoření a udržení si liberální demokracie jsou hnutí a vůdcové, kteří prosazují a zápasí o větší míru svobody, bohatství, vzdělanou a gramotnou společnost.

Rostoucí ekonomika kladně ovlivňuje vzestup vzdělané střední třídy, plodí „pluralistickou infrastrukturu“, rozvětvenou občanskou společnost, která je obtížně ovladatelná. Autoritářský stát se v kritické chvíli může rozhodnout uvolnit oštěže, což značí osudové rozhodnutí, neboť do prostoru vytvořeného liberalizací proudí nashromážděná nespokojenost a projevuje se poté jako otevřená opozice³. Liberální fungující demokracie tak má otevřené dveře k úspěchu.

Nejlepším způsobem, jak svrhnout starý feudální řád a vytvořit efektivní stát s kontrolovanou, nikoliv neomezenou mocí, je rozvíjet tržní hospodářství.

Jen legitimní a výkonný stát dokáže vytvořit pravidla a zákony pro fungující kapitalismus. Pokud vláda nedokáže ochránit vlastnictví a lidská práva, svobodu projevu a obchodní smlouvy, zavést antimonopolní zákony a ochranu spotřebitele, vládne ve společnosti nikoli právo, ale ten, kdo je silnější⁴.

Pro úspěšný přechod k demokracii, tedy pro to, aby v zemi byla zavedena taková podoba politického režimu, která uznává a ochraňuje lidská práva a svobody, dává prostor opozici, ochraňuje práva menšin, je třeba postupovat s notnou dávkou

---

² Autor výroku je Lipset, zdroj Zakaria, F.: Budoucnost svobody. S. 86.

³ Zakaria, F.: Budoucnost svobody. S. 90.

⁴ Zakaria, F. Budoucnost svobody. S. 95.

trpělivosti a proces neuspěchat. Jen tak se přechod zdaří a demokracie se v zemi udrží po dlouhá léta.

Žádná země si neumí přidělit novou minulost. Má však v moci proměny své budoucnosti a může napomáhat liberálnímu a demokratickému vývoji.⁵

2. Nedemokratické režimy

Zabývá-li se přechody k demokracii, zabývám se tzv. přechodem „od něčeho“ k demokracii, „něčeho“, co je odlišné od demokracie, jež je cílem tohoto procesu. Bliž se seznámit se systémem, který byl v zemi nastolen, jeho charakteristikou a vymezením je proto velmi důležité pro další pokračování v mé práci. Vymezení a charakteristika odstraňovaného režimu jsou důležité pro pochopení, proč k přechodu došlo, proč se k němu schyluje a jakým způsobem k němu došlo. Znalost a zobecnění nedemokratických režimů nám pomohou lépe porozumět konkrétním případům přechodů.

Pouze stav, režim, který se opouští, přechází, definuje možné cesty, které povedou k cílovému stavu, tedy k nastolení demokracie⁶.

Politické režimy, které existují v jednotlivých státech, je možno rozdělit do dvou základních: demokratické a nedemokratické. Je to však rozdělení velmi strohé a pro účely této práce nedostačující, neboť i tyto dva režimy, jak nedemokratický, tak demokratický, se liší způsobem vládnutí, mírou zachovávání lidských práv či jejich omezováním. Pokud bych zůstala pouze u této diferenciaci, dospěla bych k závěru, že je možné na jednu stranu postavit státy, jako jsou Spojené státy americké, které se mohou pyšnit dlouholetou demokratickou tradicí a státy typu Moldávie, které jsou prozatím „začátečníky“ této formy vládnutí a jejichž režimy (byť i demokratické) jsou kritizovány. Tyto státy jsou sice označovány jako demokratické, ale při bližším pohledu stojí na zcela jiném konci pomyslné škály demokratických států. Nejinak je tomu u zemí s nedemokratickým režimem, neboť při zachování pouze tohoto členění se vedle sebe vyskytnou země typu Severní Korea, která je typickým totalitárním státem a Chile za doby vlády generála Pinocheta. Opět se jedná o nedemokratické politické režimy, ale se zcela jiným obsahem.

---

⁵ Zakaria, F.: Budoucnost svobody. S. 85.

⁶ Dvořáková, Kunc: O přechodech k demokracii. S. 36.

V běžném životě se setkáváme s pojmy jako tyranie, diktatura, absolutismus, autoritářství, despotie, totalitarismus. Jsou to pojmy, které dokazují, že je možno nedemokratické režimy rozlišovat pomocí jejich vnitřní struktury a vymezit tak několik od sebe rozličných typů nedemokratických režimů. Slýcháme-li některé z výše jmenovaných pojmů, může se stát, že jejich pravý význam neznáme, a tak je používáme v nesprávném kontextu a nepoužíváme jejich správný smysl a význam. Z toho důvodu se dále budu zabírat dalším rozlišením nedemokratických režimů.

Této problematice se věnovalo mnoho autorů, význačných politologů, například J. J. Linz, Z. Brzezinski, A. Stepan, R. Aron a v neposlední řadě také S. Huntington⁷. U posledně jmenovaného autora se zastavím.

Samuel Huntington rozdělil nedemokratické režimy z hlediska toho, jak snadno či nesnadno se opouští. Z tohoto hlediska rozlišuje tři skupiny: systém jedné strany, vojenské režimy a osobní diktatury.

Systém jedné strany. Je to režim, jehož hlavním znakem je uzurpace moci jednou stranou a to vnucením či revolucí. Tato jedna strana má na moc monopol. Za určitých podmínek je tato monopolní strana schopna účastnit se voleb a tyto volby i vyhrát. Příkladem jsou komunistické režimy.

Vojenské režimy. Moc je v rukou armády. Právě armáda představuje nejmocnější instituci v zemi. Tyto režimy většinou vzniknou na základě vojenského převratu. Země, jež mají s touto formou vládnutí největší zkušenosti, jsou země Střední a Latinské Ameriky.

Osobní diktatura. Osobní diktatura se vyznačuje vládou jedné, zpravidla charismatické osobnosti, například generál Franco ve Španělsku, Salazar v Portugalsku. Jejich moc skončí násilným přechodem k demokracii, nebo k přechodu dojde až po smrti této osobnosti. Jako na zvláštní kategorii Huntington pohlíží na Jihoafrickou republiku, jejíž režim označil jako *rasovou oligarchii*.

Dalším autorem, který rozlišil nedemokratické režimy, je Giovanni Sartori. Sartori rozlišuje nedemokratické režimy na absolutismus, autokracii, autarchii, despotii, tyranii, autoritarismus, totalitarismus. Zabývá se vedle režimů spadajících do 20. stol. i

---

⁷ Samuel Philips Huntington, narozen v roce 1927, je americký vědec, profesor Harvard University a přední politický teoretik, zakladatel časopisu Foreign Policy, je autorem mnoha knih, které se zabývají mezinárodní i národní tematikou (Huntington: Třetí vlna.)

režimy, které spadají do historie a odkazuje na konkrétní historické události nebo epochy.

V *absolutismu* lze shledávat moc, která nemá v důsledku koncentrace a rozsahu konkurenci, je neomezená, a tedy nepodřízená právu. Vládce (Josef II., Fridrich II.) není omezen rámci a brzdami ústavy, nebo se od nich takovýto vládce osvobodil, neboť právě jeho „absolutismus“ mu to dovolil.

Autarchie bývá spojována s absolutismem, častokrát se hovoří o autarchii jako o období absolutismu, někdy bývá autarchie považována za synonymum absolutismu. Moc je v rukou jednoho panovníka (například francouzský král Ludvík XIV.), který je zdrojem práva, není omezován ani kontrolován státními či politickými institucemi. Vládce stojí nad právem.

Despocie je krajně absolutistická forma vlády, spočívá v neomezené a nekontrolované moci dědičného monarchy. Ten vládne pomocí aparátu složeného hlavně z kněží a vojenských velitelů. S despocií je spojeno období dávných východních monarchií, jako egyptské, sumerské, babylonské, perské.

Tyranie se vyskytovala v Řecku v 7. a 6. století př. n. l. Jedná se o neomezenou vládu zbavenou racionálně-legální legitimacy. Tyran se vyznačoval velmi dobrými komunikačními, rétorickými schopnostmi, díky kterým se dostal do čela skupin osob nespokojených s danou vládou a jménem těchto nespokojenců převzal moc, ale využíval ji ke svému prospěchu.

Autokracie. Sartori autokracii chápe jako opak demokracie. Je to pojem velmi teoretický, bez historického kontextu.

Diktatura je v moderním slova smyslu neústavní vláda, její představitelé si ústavu přetvoří k obrazu svému, či si rovnou vytvoří novou, která jim dovoluje konat vše, co chtějí.⁸

Jistě by bylo možné uvést i řadu dalších autorů, kteří blíže kategorizují, analyzují nedemokratické režimy. Pro účely přechodů k demokracii je však nejpodstatnější členění na režimy totalitní a autoritářské, jenž tvoří páteř nedemokratických režimů. Označení těchto režimů je záležitostí 20. století. Tyto dvě kategorie, ačkoli obě spadají do systému nedemokratického, se vyznačují výraznými odlišnostmi. K totalitárnímu a autoritářskému režimu je vhodné si ještě více přiblížit

---

⁸ Cabada, L., Kubát, M. a kol.: Úvod do studia politické vědy. S. 332-335.

režimy sultanistické a posttotalitní, s nimiž se v novodobé historii taktéž setkáváme, a které se staly režimy „odstraňovanými“.

2.1. Totalitární režimy

Totalitarismus jako jeden z nedemokratických režimů je častým předmětem diskuse ze strany veřejnosti a nezdědka bývá objektem zájmu médií. Setkáváme se s označením „totáč“, „za totáče“, „totalita“ tak často a hojně, dalo by se téměř říci, že vždy, když se hovoří o jiném než demokratickém systému vládnutí. Je třeba si však uvědomit, že totalitarismus je pouze jednou z nedemokratických forem vládnutí a od ostatních, které nelze opomenout, se liší.

Podíváme-li se do historie pojmu totalitarismus, zjistíme, že jeho původ je z italského, ale o tom, kdy byl úplně poprvé použit, nepadá shoda. Obecně je jeho první použití připisováno Benitu Mussolinimu a uvádí se, že Mussolini tento výraz použil 22. června 1925 ve svém projevu ve sněmovně proti opozici⁹. Lze se setkat i s názory, že Mussolini tento termín převzal od italských novinářů, kteří odmítali fašismus a „totalitarismo, stato totalitario“ použili již v roce 1922 při převzetí moci Mussolinim. V roce 1925 totalitarismus převzal sám Benito Mussolini a poté se stal pojmem velmi populárním, používaným zejména ideology a jeho původní negativní význam se přeměnil na pojem oslavný, vychvalující tehdejší způsob vládnutí.¹⁰ Dalším mezníkem, který je uváděn pro první použití termínu, je 25. červen 1925, kdy Mussolini použil při svém projevu výraz „totalitarista“, který si vypůjčil z terminologie akciových společností a znamená valná hromada¹¹. Ačkoliv je původ totalitarismu bez pochyb spojován s Itálií, konkrétně s italským fašismem, je třeba podotknout, že ve skutečnosti se Mussolinimu nepodařilo totalitární režim v Itálii zřídit.¹²

První pokus o definování lze nalézt v roce 1934 v díle *Encyclopaedia of the Social Sciences* pod heslem „stát“. O tři roky později, v roce 1937, Francouz Victor Serge zkoumal totalitarismus v souvislosti se Sovětským svazem.

Postupem času nacházíme čím dál tím více analýz totalitarismu. Rozebráním a definováním, objasněním tohoto pojmu se zabývala celá řada významným politologů.

---

⁹ Říchová, B.: Přehled moderních politologických teorií. Empiricko-analytický přístup v soudobé politické vědě. S. 227.

¹⁰ Cabada, L, Kubát, M. a kolektiv: Úvod do studia politické vědy. S. 337.

¹¹ Dvořáková, V., Kunc, J.: O přechodech k demokracii. S. 38.

¹² Ženíšek, M.: Přechody k demokracii v teorii a praxi. S. 29.

Jejich práce se ubíraly v zásadě dvěma směry. První z nich rozebíraly totalitarismus jako něco nadpřirozeného, nesvětského, což z hlediska zkoumání přechodu od jednoho režimu k druhému se jeví jako nevhodné. Druhá cesta, kterou se politologové v polovině 50. let 20. století vydali, je pro účely této cesty vhodnější. Tito politologové se zabývali myšlenkou, zda je možné najít v totalitarismu určitý politický režim nebo systém. Autorů tohoto pojetí totalitarismu je mnoho, je však nezbytné uvést v první řadě zejména americké vědce Carl Joachima Friedricha a Zbigniewa Brzezinského. Tito dva autoři vytvořili dnes již klasickou definici pojmu totalitarismus. Byli přesvědčeni, že totalitarismus je osobitý politický systém, který je možno popsat několika charakteristikami.

Podle těchto autorů je totalitarismus charakterizován tím, že:

- 1) všichni členové společnosti se řídí jednou oficiální ideologií, která zahrnuje všechny aspekty lidské existence a tito členové společnosti ji musí přijmout a řídit se jejími závaznými pokyny
- 2) v totalitarismu funguje pouze jedna masová politická strana, jež je hierarchicky uspořádaná, řízená vůdcem a je státní byrokracií buď nadřizena, nebo je s ní výrazně propojena, splývá s ní
- 3) politická strana má monopol na kontrolu všech prostředků ozbrojené moci, taková kontrola se děje buď přímo skrze politickou stranu, nebo prostřednictvím byrokracie, která je však kontrolována politickou stranou
- 4) politická strana má taktéž monopol kontroly na všechny prostředky masové komunikace a informační zdroje v zemi
- 5) policie dozírá na společnost a používá přitom teroristický systém kontroly a moderní metody včetně psychologických
- 6) politická strana centrálně řídí a kontroluje ekonomiku

Ač se tyto jejich charakteristiky staly proslulými a uznávanými, neobešly se bez kritiky. Vedly se diskuse a spory o zařazení jednotlivých bodů do charakteristiky. Zařazením každého z bodu se měnil okruh zemí, které do oné skupiny totalitárních států spadaly. Kdybychom se drželi Friedrichem a Brzezinskim vytyčených znaků, z jednotlivých nedemokratických režimů by vypadly mnohé režimy a ve skupině totalitárních států by zůstalo Německo za doby Hitlera a Sovětský svaz za Stalina. Přijetím charakteristiky pod bodem 6, proti kterému se postavil například politolog

Sartori, by se vyřadilo hitlerovské Německo, a tak by mezi totalitárními státy zůstal pouze Sovětský svaz se svými satelity.

Kritici vytyčených charakteristik upozorňovali na to, že koncepce, kterou Friedrich a Brzezinski zvolili, nedovoluje vysvětlit, jakým způsobem se politická kontrola ve státě zrodila, kam, jakým směrem a zdali se bude vyvíjet. Lze z ní pouze vyčíst, jakou intenzitou je společnost kontrolována. Takovýto režim podle kritiků buď tedy je anebo není.

Nicméně i přes výše uvedené kritiky se charakteristika utvořená Friedrichem a Brzezinskim stala východiskem pro další autory a politology, kteří jejich koncepci určitým způsobem rozšiřují (například lze sledovat pokusy o rozšíření původních charakteristik o další znaky, a to především týkajících se snahy totalitárních režimů o světovou nadvládu a o masovou mobilizaci) či jinak v jejím rámci modifikující, jmenovitě jsou jimi například Raymond Aron, Juan J. Linz a již zmiňovaný Giovanni Sartori. V roce 1969 si dokonce i sám Friedrich po více než 15 letech poopravil svoji charakteristiku, a to tak, že rozšířil ve smyslu zobecnění bodů 3. a 4. na kontrolu všech organizací, včetně ekonomických a dodal, že kontrola nemusí být prováděna výlučně politickou stranou, ale je podstatné, aby ji prováděl ten, či ta elita, která vytváří daný režim.

Další definování totalitarismu vycházející ze zmíněné klasifikace Friedricha a Brzezinského poskytl i autor českého původu Zdeněk Mlynář ve svém díle *Krise v sovětských systémech*. Podle Mlynáře v totalitarismu dochází ke splynutí politické a ekonomické moci, sociální postavení skupin ve společnosti a jednotlivců závisí na politické moci, která je schopna svým rozhodnutím jejich postavení ovlivňovat, moc je soustředěna v rukou komunistické strany a je provázena centralizací rozhodovacích procesů – vedle formálních, právně regulovaných struktur orgánů moci, existuje struktura orgánů absolutní moci v rámci komunistického aparátu, která je právně neregulovaná, politický systém nezabezpečuje důležité zpětné vazby, neumožňuje prosazovat strukturu potřeb a zájmů společnosti, k zabezpečení politických, sociálních a hospodářských vztahů slouží masový politicko-policejní teror, společnost je izolována od informací a díky tomu je dobře manipulovatelná, systém má ideologii, která předepisuje způsob myšlení a daný politický systém se má za nadřazený a výlučný.¹³

---

¹³ Říchová, B.: Přehled moderních politologických teorií. Empiricko-analytický přístup v soudobé

Totalitarismus jako politický systém byl považován za jev zcela nový a dosud nepojmenovaný, kterým nelze pojmenovat historicky starší režimy. Je spojený s moderní dobou a zásadní novinkou byla bezprecedentní míra kontroly nad společností. Právě z pohledu bezprecedentnosti se zabývala jeho vymezením Hannah Arendtová.

Arendtová se při své charakteristice totalitárního režimu zaměřila na fakt, že totalitarismus prostupuje do všech oblastí lidského života, že chce ovládnout všechny aspekty života, tedy nejen život politický, ale i ten nepolitický, soukromý život občanů daného státu. Takto ovládaný člověk se stane člověkem novým, který bude zcela podřízen státu, respektive vládnoucí straně a bude akceptovat její činnost. Podle Arendtové totalitarismus charakterizují dva aspekty: jednak je to jediná politická strana, která je nositelkou ideologie a teroru a v jejímž čele stojí zbožštělý vůdce a druhým aspektem je masová společnost, která je schopna člověka ovládnout, izolovat ho z tradičního společenského uspořádání, umožnit jeho přeměnu tak, že se stane součástí masy, která se zcela řídí ideologií, jíž je poddaná.

Již několikrát se při vymezení totalitarismu vyskytl pojem masová společnost. Masová společnost je jedním z rysů současné industriální společnosti. Člověk ztrácí svoji individualitu, je pohlčován konzumním způsobem života, hédonismem, masovou kulturou, obrací se od tradičních hodnot směrem k hodnotám, jež jsou vyznávány společností. Takovýto člověk se snadno stává objektem ideologií vůdce, je většinou manipulovatelný, zbaven své vůle a svobody, není schopen bránit se režimu, který ho pohlcuje a postupně ztrácí postavení občana a stává se „masovým člověkem“.

Vyvstává otázka, zda totalitární režimy musejí bezpodmínečně pohlcovat všechny osoby a skupiny v daném státě. Friedrich, Brzezinski a Hannah Arendtová zastávají názory, že tomu tak být nemusí a že lze najít i skupiny osob, jež režimem pohlčené nejsou. Říchová je nazývá jako „ostrůvky separace v totalitním moři“.¹⁴ Mohou jimi být rodina, církve, univerzity, umělci, spisovatelé. Arendtová říká: „Masy nespojuje žádné vědomí společného zájmu, nemají vyhraněné třídní vědomí, vyjádřené v určitých vymezených a dosažitelných cílech. Pojem masy je oprávněný pouze tam, kde máme co činit s lidmi, kteří – vzhledem ke svému počtu nebo lhostejnosti nebo spojení obojího – nemohou být začleněni do žádného organizovaného útvaru

---

politické vědě. S. 229-230.

¹⁴ Říchová, B.: Přehled moderních politologických teorií. Empiricko-analytický přístup v soudobé politické vědě. S. 230.

založeného na společném zájmu, do politických stran či městských rad, profesních organizací či odborů. Vzniku masové společnosti předcházela výrazná individualizace a atomizace společnosti, a proto se totalitní hnutí snaží, zpravidla úspěšně, organizovat masy – nikoli třídy jako tradiční zájmové strany evropských kontinentálních národních států; nikoli občany různého mínění a zájmu o řízení věcí obecních jako strany v anglosaských zemích. Zatímco všechny politické skupiny jsou odkázány na poměrnou sílu, totalitní hnutí jsou závislá na pouhé síle počtů...“¹⁵.

Kdybychom shrnuli výše uvedené informace a totalitarismus několika základními body, bude mezi ně bezpochyby patřit: všezahrnující kontrola společnosti, která zahrnuje i kontrolu soukromého života jednotlivce, a všepřonikající ideologizace, řízená z centra jedinou stranou. Dalším znakem je snaha o světovou nadvládu a úsilí o masovou mobilizaci.¹⁶

Totalitarismus v takovéto podobě je považován za ideální, teoretický typ, jehož dosažení v praxi je obtížné a snad i nemožné. Režimy, které se v průběhu historie vyskytovaly a z nichž si autoři brali inspiraci pro vytvoření definice totalitarismu, se této ideální podobě přibližovaly pouze v některých fázích svého vývoje. Pojmenování jednotlivých charakteristik tohoto nedemokratického režimu samo o sobě je neúčelné, avšak nezbytné pro rozlišování mezi totalitarismem a jinými typy nedemokratických režimů.

2.2. Autoritářské režimy

V úvodu této subkapitoly, jež se zabývá režimem zvaným autoritářský, shledávám jako vhodné a praktické zmínit se o terminologii, která se k výrazu „autoritářský“ váže či se nám hned vybaví – jsou to pojmy autorita, autoritářský, autoritativní. Zabývá-li se zde nedemokratickým režimem, jak je možné, že se v jeho názvu objevuje slovo autorita, která je brána jako pojem pozitivní, nemající pejorativní význam, ba naopak zaujímající v teorii demokracie významné místo? Autoritářský režim si tak ve svém významu uzurpoval pojem autority na svoji stranu a způsobil, že se na autoritu pohlíží jako na něco negativního, co ničí svobodu.

---

¹⁵ Říchová, B. : Přehled moderních politologických teorií. Empiricko-analytický přístup v soudobé politické vědě. S. 231.

¹⁶ Ženíšek, M.: Přechody k demokracii v teorii a praxi. S. 31.

Terminologickými obtížemi, které vyvstávají při studiu autoritářského režimu, se zabýval Giovanni Sartori. Definici autority převzal od UNESCO, která ji charakterizovala jako „moc, která je přijímána, respektována, legitimována“.¹⁷ Autoritu chápe jako formu moci, formu vlivu, kterou nelze naprogramovat, ale vzniká spontánně uznáním.

Je účinná proto, že je jí nasloucháno. Je to moc založená na prestiži a úctě. Autorita je spojená s vedením, které je spontánně podporováno. K rozlišení ostatních pojmů – autoritativní a autoritářský si je třeba vymezit vztah autority ke svobodě. Pokud autorita uznává svobodu, pak můžeme hovořit a používat výraz autoritativní. Neuznává-li však autorita, forma moci, vedení, kterému se dostává spontánního uznání, svobodu, pak je na místě používat pojmu autoritářský. Sartori na základě toho hovoří o autoritářství jako o politickém režimu, který svobodě ponechává minimální prostor¹⁸. V tomto duchu bude termín autoritářství používán v dalším pojednání.

Při zkoumání autoritářského režimu bylo třeba vypořádat se s jeho vymezením nejen vůči demokracii jako demokratické formy vládnutí, ale také vůči totalitarismu. V šedesátých a sedmdesátých letech se začaly klást otázky a vést diskuse, kam zařadit režimy v bývalých koloniálních zemích. Režimy v těchto zemích byly subsumovány pod režimy totalitní, tak jak byly známy v Evropě, například vláda jedné strany, vojenská diktatura. Badatelé a vědci se snažili umístit tyto postkoloniální režimy do řady souvislého vývoje tradičních a moderních politických a sociálních struktur. Nahlížení na ně v tomto duchu se ale stále více ukazovalo jako nepřesné a neúčelné, neboť se ukazovalo, že tyto formy vládnutí nepředstavují jen nějakou odchylku, výjimku v dějinách, ale představují nezbytný krok k modernizaci. Modernizace totiž znamenala pozitivní krok směrem k rozvoji společnosti, ekonomickému vývoji, k sociálním změnám. Dalo by se tedy říci, že tyto režimy automaticky vytvářely pozitivní předpoklady k demokracii a badatelé se zabývali hledáním podmínek, za kterých by se z nedemokratických režimů staly režimy demokratické. Z toho důvodu bylo třeba, aby již nedocházelo ke směšování těchto systémů se systémy totalitárními, ale aby se vytvořily teoretické modely pro ony nedemokratické systémy.

---

¹⁷ Bulletin International des Sciences Sociales, 1955, 4, str. 718, citováno ve Dvořáková, V., Kunc, J.: O přechodech k demokracii. S. 45.

¹⁸ Dvořáková, V., Kunc, J.: O přechodech k demokracii. S. 45-46.

Autor, který se pokusil autoritářský režim definovat v jeho jedinečnosti i jinými než sociálními či ekonomickými předpoklady, ale i jeho vnitřním popisem, byl J. J. Linz. Linz se své práci zaměřil na Španělsko a vytvořil snad nejvýznamnější definici režimu. Linz uvádí čtyři charakteristické rysy autoritářského režimu, které jsou založeny na vymezení vůči znakům totalitního režimu. Podle J. J. Linze se autoritářský režim vyznačuje jako

- 1) politický systém s omezeným, neodpovědným politickým pluralismem,
- 2) režim, kterému chybí vypracovaná vůdčí ideologie – zato jej ale charakterizuje typická mentalita,
- 3) režim, který nepraktikuje extenzivní ani intenzivní politickou mobilizaci (až na některé fáze vývoje),
- 4) režim, ve kterém moc vykonává vůdce, případně malá skupina osob, jehož/jejíž moc je „špatně“ formálně definovaná, avšak má předvídatelné hranice.

Linz ve svém výčtu znaků rozlišuje autoritářský režim od demokratického tím, že v autoritářském existuje jistý pluralismus, je však omezen na rozdíl od demokracie. Je-li základním znakem totalitarismu splynutí politických, kulturních i sociálních složek pod jedinou politickou stranu, která ovládá veškeré struktury společnosti, pak u autoritářského režimu je takové splynutí pouze v omezené míře. Zakazuje politické strany, ale není schopen či ani ochoten vytvořit jednu masovou politickou stranu, toleruje lokální odbory, ale zakazuje odborové federace, kontroluje kulturní život a univerzity, ale nevyžaduje po nich přihlášení se k nějaké ideologii. Režim nekontroluje všechny složky společnosti, mimo zůstávají církve a také jiné humanitární i laické organizace. V jeho rámci není poskytnut dostatečný prostor pro vytváření relevantní opozice. Autoritářský režim je na rozdíl od totalitarismu různorodější a komplexnější.

Autoritářský režim byl již vymezen svými charakteristickými rysy, ale přesto je možné i mezi jednotlivými autoritářskými režimy najít odlišnosti a typizovat je podle míry účasti lidí na politickém životě v zemi, podle snahy režimu vytvořit si ideologii a případně na jejím stupni a na atributu politického limitovaného pluralismu. Prostřednictvím třech výše vyjmenovaných vlastností vytvořil opět J. J. Linz dosud nepřekonanou klasifikaci autoritářských režimů. Rozlišoval 7 typů režimů: byrokraticko-vojenský autoritářský režim, organicko-etatistický autoritářský režim, mobilizační autoritářský režim, mobilizační autoritářský režim v postdemokratických

společnostech, mobilizační autoritářský režim ve společnostech, jež nově nabyly nezávislost, rasová a etnická demokracie, defektní a předtotalitní autoritářský režim, posttotalitní autoritářský režim.

2.2.1. Byrokraticko-vojenský autoritářský režim

V tomto typu autoritářského režimu je moc soustředěna v rukou privilegované skupiny osob z vojenské či úřednické oblasti a ostatní skupiny jsou z podílu na moci vyřazené. Vládcí nemají k dispozici ideologii, o kterou by se opírali, a stát řídí bez účasti jiných politických stran. Někdy, aby se systém podpořil, vláda zřídí jedinou politickou stranu, svobodná politická soutěž zde neexistuje. Příkladem jsou Argentina za doby vlády J. Peróna či Španělsko za vlády Franca, ze současné doby Barma.

2.2.2. Organicko-etatistický autoritářský režim

Tento model se liší od předchozího především jeho organizační strukturou. Předpokládá zásahy státu do života společnosti, kontroluje participaci skrze tzv. „organickou strukturu“. Vytvořené korporace různého druhu nahrazují politický pluralismus. Do této kategorie se řadí Salazarovo a Caetánovo Portugalsko v letech 1926 – 1974.

2.2.3. Mobilizační autoritářský režim v postdemokratických společnostech

Tento režim vzniká poté, co v zemi neobstojí demokracie, častokrát proto, že je neschopná reagovat na sociální či jiné události ve společnosti. V zemi existuje vládnoucí politická strana, jejíž snahou je zmobilizovat společnost a pěstovat oficiální ideologii. Tak tomu bylo u vojenských režimů v Chile a Argentině v 70. a 80. letech 20. století.

2.2.4. Mobilizační autoritářský režim ve společnostech, jež nově nabyly nezávislost

Objevuje se v zemi, kde byl po národněosvobozeneckém boji svrhnut dřívější režim, ale ve které nelze vybudovat demokracii jako produkt boje za nezávislost. Moci se chopí politická strana, která však nedisponuje silným vlivem a snaží se vypracovat ideologii, ale spíše prosadí kult vůdce jako „otce nezávislosti“, jak tomu bylo u států třetího světa po získání nezávislosti.

2.2.5. Rasová a etnická demokracie

Vyznačuje se nadvládou jedné rasy nebo etnika nad většinovou skupinou. Demokratické principy jsou sice dodržovány, avšak pouze mezi onou privilegovanou skupinou obyvatelstva. Typickým příkladem je Jihoafrická republika v období apartheidu.

2.2.6. Defektní a předtotalitní autoritářský režim

V případě, že se stát chtěl stát totalitním, ale z různých důvodů k jeho nastolení nedošlo nebo byl zbrzděn a nebyl zaveden úplně. Tedy chybí nějaký znak totalitního režimu, jako tomu bylo v některých z fází vývoje Sovětského svazu v období 1921-1924.

2.2.7. Posttotalitní autoritářský režim

Dochází k němu z opačného důvodu než u předešlého typu. Vládnoucí strana rezignuje na další zachování totalitarismu v zemi. Takovým příkladem byla většina komunistických zemí po odstranění kultu Stalina.

2.3. *Sultanistické režimy*

Pojem sultanismus byl poprvé užit Maxem Weberem, který takto označil extrémní případ patrimonialismu. Po Maxu Weberovi termínu využil J. J. Linz pro pojmenování nedemokratických režimů lišících se od režimů autoritářských. Linz vedle dvou základních nedemokratických režimů – totalitarismu a autoritářského režimu uvádí sultanistický režim jako samostatnou skupinu.

Sultanistický režim se vyznačuje neomezenou a neobyčejnou mocí panovníka. Jeho moc je neomezená, a tak, ačkoli v zemi existuje ekonomický a politický pluralismus, je v rukou tohoto despotického vládce a ten může dělat cokoli a kdykoliv si umane a nepředvídatelně tak zasahovat do života celé společnosti.

Nelze říci, že by takovýto vladař byl autoritou ve smyslu pozitivním, že by k němu ostatní členové společnosti vzhlíželi a obdivovali ho pro jeho přirozené charisma. Oddanost vladaři plyne ze strachu a od slibů odměn za takovéto loajální chování.

Vedle neomezeného panovníka je dalším typickým znakem sultanismu nízká míra institucionalizace. Ta je nahrazena všemocností panovníka.

Sultanistické režimy jsou záležitostí především tradičních společností, jež jsou pro svoji povahu otevřené vzniku autoritářského režimu tohoto typu.

Mezi země se sultanistickým režimem řadí J. J. Linz společně s Chehabim Kubu v období, kdy v jejím čele stál Batista a Írán za vlády Páhlavího.¹⁹

2.4. Posttotalitní režimy

Povšimneme-li si jednotlivých typů autoritářských režimů vymezených J. J. Linzem, u posledního z nich, nazvaného posttotalitní autoritářský režim, najdeme rozdílnosti a přílišnou vzdálenost od dalších 6 typů.

V posttotalitních režimech se sama vládnoucí elita rozhodla ustoupit od dřívějšího režimu, i když ne přímo k demokratickému režimu - k demokracii, ale i přesto udělala krok vpřed od nejhorší formy nedemokratického systému k formě méně omezující život společnosti.

Ústřední strana si stále formálně uzurpuje politickou moc pro sebe, ale v zemi existuje určitý omezený sociální, ekonomický a institucionální pluralismus.

Posttotalitní režimy tolerovaly určité opoziční strany, a tak ve společnosti docházelo k vytvoření jakési druhé, souběžné společnosti. Ideologie státu sice ještě oficiálně přetrvává, ale již jsou k ní lhostejní i sami její propagátoři. Posttotalitním státem, který ustoupil ze své původní totalitní vlády a jehož vývoj se pohnul směrem kupředu, byť i nepatrným, je ze současných států Čína.

3. Přechody k demokracii

Přechod k demokracii či jinak také „tranzitologie“ je označení pro změnu politického režimu. Širším objektem politického bádání se tato problematika stala zhruba od sedmdesátých let dvacátého století a od té doby se na studium přechodů pohlíželo jako na téma velmi perspektivní a vzkvétající. Z empirických poznatků získaných ze změn struktury politického uspořádání zejména v Latinské Americe vyvstala potřeba pohlížet na změny politických systémů nejen jako na produkt ekonomických a sociálních procesů, ale jako na něco, co je dynamické a má možnosti rozrůst se do několika možných, odlišných květenství.

Nejdříve byla změna politického režimu zkoumána z opačného hlediska, než je tomu dnes a než je cílem této práce, jako změna od demokratického

---

¹⁹ Ženíšek, M.: Přechody k demokracii v teorii a praxi. S. 34-35.

k nedemokratickému režimu. Až později se zájem obrátil na procesy, které směřovaly ke svrhnutí nebo jinému ukončení nedemokratického režimu a nastolení demokratického.

Máme-li si vymezit, co vlastně onen pojem „přechod k demokracii“ znamená, je možné zopakovat, co bylo řečeno ve větě první, že se jedná o změnu politického režimu. Není to však zcela přesné. Změna je proces dynamický, není to jeden konkrétní okamžik, jeden konkrétní úkon, který by se dal nazvat přechodem. Přechod k demokracii lze charakterizovat jako přechodné období mezi nedemokratickým režimem a demokracií, které je velmi nejisté a nestabilní a to zejména z důvodu doposud neustavených politických institucí demokratického rázu nebo naopak stále přetrvávajících institucí nedemokratických. Je to strategická situace, která nastala s kolapsem dřívějšího režimu.

Změna politického režimu je proces dosti nevyzpytatelný, v podstatě nikdo ze zúčastněných nemá jistotu, jak změna v závěru dopadne. Z toho důvodu řada politologů zabývajících se tranzitologií upozornila na nevhodnost používaného označení „přechod k demokracii“. Jak bude ještě mnohokrát zmíněno, změna jednoho politického režimu v jiný může skončit jakkoli a výsledkem nemusí být pouze demokracie, jak dokazují i příklady z praxe. Ale „přechod k demokracii“ v podstatě již naznačuje, co bude jeho výsledkem.

Přechod k demokracii lze označit ho jako interval mezi jedním a druhým politickým režimem nebo jako proces, ve kterém se jedná o nahrazení nedemokratického režimu nějakým jiným, neurčitým režimem, který ve výsledku může odpovídat podobě demokracie, nedemokracie, revoluce nebo občanské války.

Ke shrnutí je možné říci, že přechod k demokracii je obtížně předvídatelný proces, nevyskytuje se ve světě ve stejné podobě a se stejným průběhem, může, ale nemusí být ukončen nastolením demokracie a není vyloučeno, že může dojít ke zvratu. Srovnáním přechodů známých z minulosti, a nejen té hodně vzdálené, bylo vytvořeno několik obecných závěrů, které však není možné považovat za univerzální a za každé situace platné, neboť přechod od jednoho k jinému režimu je v každé zemi specifickou událostí a tak se může stát, že některé z přechodů není možné zařadit pod žádný z teoretických závěrů. Mnozí autoři věnující se přechodům k demokracii se snažili zobecnit přechod z určitých hledisek, a tak došlo k vytvoření teorií vysvětlujících

demokratizaci, konce nedemokratického režimu a typy přechodů k demokracii a v neposlední řadě i fáze, na které je možné přechod rozčlenit. O těchto teoriích pojednávají níže uvedené subkapitoly jako neopomenutelná část studia přechodů.

3.1. Vlny demokratizace

Demokraticky uspořádané politické systémy nejsou ve světě žádnou novinkou, nejsou plodem pouze moderní doby. Nejenže se setkáme s institucemi demokratického rázu již ve starověkém Řecku a Římě, ale jejich kořeny sahají až na samý začátek společenského života, do doby, kdy společnost byla tvořena kmeny. V čele kmenů stáli náčelníci a tito byli voleni ostatními členy společnosti. Forma vládnutí vyskytující se v této podobě, ať tomu bylo při volbě kmenových náčelníků nebo v Řecku či v Římě, by se však jen velmi obtížně dala srovnat s podobou, jakou má demokratický systém vládnutí od počátku vzniku národních států. Podíváme-li se na Řecko a Řím, jež bývají považovány za kolébkou demokracie, z účasti na vládě státu byly vyloučeny ženy, otroci, další kategorie obyvatel jako přistěhovalci a ti, co byli u moci, se politicky odpovídali, byť i této velmi úzké skupince obyvatel, zřídka kdy. Demokracie, ve smyslu podobném jak ji chápeme dnes, se objevila až se vznikem národních států jako politický systém, který fungoval v rámci celého tohoto státu, nejen jako způsob vládnutí ve vesnici, u určitého kmenu nebo u starověké polis.

První impuls k zavedení této formy politického uspořádání lze vyhledat v polovině 17. století při Anglické revoluci. Prvořadým cílem nebylo zavedení demokracie, ale ideály, jež demokracie zastávala a hnutí, které je podporovalo, sehrály důležitou roli. Z nepokojů tohoto období vzešla první demokraticky psaná ústava, konkrétně z roku 1638. Ačkoli zaznamenání demokracie bylo jistě velmi pozitivním krokem směrem kupředu, bohužel, hnutí, jež ji podporovalo, ještě nebylo natolik silné, aby ji dokázalo prosadit a z toho důvodu se do následujících let nepřenesly podoby demokratických institucí jako dědictví, na které by příští generace mohly navázat.

V letech, spíše staletích, které přicházely, byly vlády jednotlivých států uzavřenější, méně reprezentativní, tehdejší vlády obsahovaly aristokratické nebo oligarchické prvky. Ani okolo roku 1750 ještě nebylo možné pozorovat instituce, které by se podobaly demokratickým. Okolo roku 1900 se však už takové instituce tvořily v řadě zemí a jejich počet s postupem doby stále více rostl.

Je jisté, že demokratické instituce se nevytvořily ze dne na den, vznikaly ve vlnách, které Samuel Huntington nazval vlnami demokratickými. Proces demokratizace je epocha dlouhá přes dvě stě let a představuje skupinu přechodů od nedemokratických k demokratickým režimům, které se odehrály uvnitř specifické periody. V tomto určitém, časově ohraničeném období, dochází ke změnám politických režimů oběma směry, tedy od nedemokratických k demokratickým i od demokratických k nedemokratickým, ale změna směrem k demokracii vévodí.

V historii došlo ke třem vlnám demokratizace. V jejich průběhu, respektive i v krátkém čase po jejich ukončení, se vlny obrátily a působily v několika (nezanedbatelných) případech nazpět. Ačkoliv jsou rozlišovány ony vlny, v jejichž rámci je zaznamenáno největší množství přeměn politických režimů, nelze říci, že mimo vyhrazená data jednotlivých demokratizačních vln nedocházelo k přechodům. Historii se poručit nedá a nelze ji přepsat tak, aby vše odpovídalo vytvořené teorii a všechny události se mohly zapsat do vyhrazené kolonky.

Obdobím změn nedemokratických v demokratické režimy a jejich časovému vymezení a popsání se zabýval již zmiňovaný politolog, profesor Harvard University, autor Samuel Huntington. Díky němu na těchto stránkách mohu používat označení „demokratizační vlny“.

Dalším autorem, věnujícím se tomuto tématu, byl Robert Dahl, emeritní profesor na Yale University. Oba zmiňovaní dělili demokratizaci do třech stádií. Robert Dahl pracuje s termínem polyarchie jako označením pro reálnou podobu demokracie ve světě. Ta prošla třemi fázemi. První vypukla americkou a francouzskou revolucí a byla ukončena první světovou válkou. Časově ji ohraničily roky 1776-1930. Druhá fáze je podle něho od ukončení druhé světové války a dobou kolonizace, tedy 1950-1959. V tuto dynamickou dobu vzrostl počet polyarchií ve světě, ale zároveň některé z nich se neudržely a zhroutily se. Od roku 1980 je podle Dahla třetí, poslední fáze demokratizace. Dílo *Demokracie a její kritici*, ve kterém Dahl popsal jednotlivé fáze, bylo vydáno v roce 1989, proto nemohl poukázat a začlenit do třetí fáze vývoj devadesátých a následujících let.

V popsání třech demokratizačních vln se budu inspirovat charakteristikou, kterou vytvořil Samuel Huntington v díle *Třetí vlna, demokratizace na sklonku*

dvacátého století. Huntington přesně ohraničil trvání každé z vln v průběhu moderní historie:

1. demokratizační vlna 1828 – 1926
2. demokratizační vlna 1943 – 1962
3. demokratizační vlna od roku 1974.

Mimo demokratizační vlny, ve kterých se nedemokratické systémy přeměnily v demokratické, datuje i tzv. protivlny, které měly směr odlišný, tedy znamenaly změnu směrem od demokratického k nedemokratickému:

1. protivlna 1922 – 1942
2. protivlna 1958 – 1975.

Můžeme se ptát, jestliže po první a druhé ukončené vlně následovala protivlna, bude protivlna dýchat na záda i té poslední, stále probíhající třetí demokratizační vlně? Některé příklady již dokazují, že ne všechny státy, které třetí vlna zasáhla, si demokratický politický systém udržely. Vrátily se o krok zpět, či stojí někde mezi demokracií a nedemokracií. Tak se tomu stalo například u Afghánistánu, Albánie, Běloruska, Bolívie, Ekvádoru, Filipín, Gruzie, Guatemaly, Kambodži. Všechny tyto země prošly demokratizací třetí vlny a v současnosti je jejich politický status označován jako nesvobodný, případně částečně nesvobodný. Jelikož třetí vlna stále probíhá, nelze vyloučit, že souběžně s demokratizací poběží i protivlna tak, jako tomu bylo v případech předchozích vln.

První demokratizační vlna 1828-1926

Určit přesně od kterého data lze hovořit o první demokratizační vlně je úkol nelehký. Při pohledu na historické události konce 18. a 19. století nás jistě napadne boj britských kolonií v Severní Americe proti Velké Británii v letech 1775 až 1783. Velká Británie svými daňovými zákony, omezujícími celními a podobnými opatřeními zasahovala do politických a hospodářských zájmů obyvatelstva v koloniích Severní Ameriky. Důsledkem byla snaha oprostit se od vlivu mateřské země a boj za získání nezávislosti. Získat nezávislost na Velké Británii se koloniím skutečně podařilo. Kolonie se přeměnily v samostatné státy s vlastní ústavou, jež byly založeny na principu dělby moci a jednotlivé státy spolu tvořily Unii spojených států amerických.

Dalším mezníkem v dějinách lidstva a jeho snaze po určité demokratizaci je boj rolníků a střední vrstvy obyvatel ve Francii proti feudálnímu absolutistickému

systemu starého režimu za účelem dosažení zásadní změny ve společnosti. Změny, která by vedla k zavedení občanství a nové formy politické vlády – vlády lidu jako hlavní politické síly. Revoluce, jež se vžila pod názvem Velká francouzská, započala 14. 7. 1789 dobytím Bastily, dala vzniknout novým politickým institucím. Významným počinem se stalo vytvoření *Deklarace práv člověka a občana*, skládající se z 19 článků, které zakotvily mimo jiné zásadu, že lidé se rodí svobodni a rovni ve svých právech a dále právo na vlastnictví a svobodu slova.

Velká francouzská revoluce i boj za nezávislost v Severní Americe jsou významnými událostmi, díky kterým postupně vznikla řada politických institucí a demokratického zřízení. Vyvstává otázka, ke kterému konkrétnímu datu přiřadit počátek první demokratizační vlny, tedy ke kterému datu lze politický systém považovat za demokratický. Na tuto otázku odpověděl Jonathan Sunshine.

Podle J. Sunshine, aby politický systém mohl být nazýván demokratickým, musí splňovat minimální požadavky demokracie. Proto stanovil dvě kritéria, která pomohou určit, kdy systémy fungující v jednotlivých státech splňují tyto minimální nároky. Prvním z nich je požadavek, aby se voleb v daném státě mohlo účastnit 50% dospělého obyvatelstva mužského pohlaví. Druhý požadavek se týká výkonné moci. Výkonná moc musí být odpovědná a to buď parlamentu, ve kterém má většinovou podporu, nebo je výkonná moc sama volena v pravidelně se opakujících volbách. Samuel Huntington, autor termínu demokratizační vlna, se řídil těmito kritérii a díky nim vytvořil katalog států světa, které se v průběhu tohoto období staly demokratickými.

První demokratizační vlna začala ve Spojených státech amerických roku 1828.²⁰ Ve svých počátcích bylo volební právo omezeno velikostí majetku jednotlivých obyvatel mužského pohlaví. Docházelo k postupnému rušení majetkového omezení a také ke vstupu řady států do Unie spojených států. Díky rušení majetkového omezení a zavedení všeobecného volebního práva pro muže a rozšíření Unie o nové státy se zvýšil počet voličů. V prezidentských volbách ve zmiňovaném roce 1828 volilo více než 50% bělochů-mužů.

---

²⁰ Jonathan Sunshine namítal, že Spojené státy daná kritéria splnily až při volbách v roce 1840, nicméně Walter Dean Burnham předložil přesvědčivé doklady, které podávaly důkaz, že se tak stalo již v roce 1828. Viz Huntington, S.: Třetí vlna. S. 304, poznámka č. 11.

Spojené státy americké a Francie nebyly ale jedinými zeměmi, které první demokratizační vlna „zasáhla“. Států, jejichž politické uspořádání odpovídalo minimálním požadavkům demokracie v období první demokratizace od roku 1828 až 1926, bylo 33. V těchto 33 zemích světa se během téměř sta let přerodil bývalý režim vyznačující se nedemokratickou strukturou na režim demokratický, nebo alespoň prodemokratický. Mezi první demokratizující státy se řadí: Austrálie, Finsko, Irsko, Island, Kanada, Nový Zéland, Spojené království, Švédsko, Švýcarsko, Chile, Belgie, Dánsko, Itálie, Japonsko, Kolumbie, Nizozemí, Norsko, Rakousko, Západní Německo, Argentina, Československo, Maďarsko, Řecko, Uruguay, Polsko, Portugalsko, Španělsko, Východní Německo, Estonsko, Litva, Lotyšsko.

První demokratizační vlna byla úspěšná, vždyť z celkového počtu 74 států²¹ ve 33 byl odstraněn systém jiný než demokratický. Mohlo by se zdát, že demokratický proces je jevem, který již nastává přirozeně spolu se společenským pokrokem. Vývoj společnosti se však naplánovat nedá a myšlenka, že se dále bude šířit pouze demokracie, se stala pouhou představou.

První protivlna 1922-1942

Ve dvacátých a třicátých letech již demokratizace nepostupovala tempem jako v předchozích letech, ba naopak, její rozmach se zastavil. První desetiletí po první světové válce se neslo ve znamení tíživých sociálních důsledků, které vyvolávaly napětí ve společnosti. Svět usiloval o záchranu a zabezpečení demokracie, ale strach z revoluce a strach ze ztráty mocenských pozic ve společnosti vedly k přepjatému nacionalismu, rasismu, k hlásání agrese a k projevům fašismu. Poválečná nálada ve společnosti a také hospodářská krize způsobily návrat nedemokratických forem vládnutí – autoritářství a zavedení totalitního systému. Demokracie především ve státech, ve kterých byla zavedena krátce před první světovou válkou, nebyla dostatečně silná na to, aby se ubránila. Pouze čtyři ze sedmnácti států, které zavedly demokratickou formu vlády mezi lety 1910 a 1920, si ji dokázaly udržet. Přibližně dvanáct států, které zavedly demokratické instituce před rokem 1910, se ubránit dokázaly - s výjimkou státu jediného, a to Řecka.²²

Dlouhý, téměř sto let trvající demokratizační proces byl ukončen v roce 1922 slavným Mussoliniho pochodem na Řím. Mussolini se touto nátlakovou akcí dostal

---

²¹ Huntington, S.: Třetí vlna. S. 23, obrázek 1. 1.

²² Huntington, S.: Třetí vlna. S. 26.

v Itálii k moci, a tím byla italská demokracie zahánána do pozadí na dlouhá léta. Tímto rokem započala vlna, jejíž směr byl opačný. I v tomto období docházelo ke změnám režimů, avšak cestou protichůdnou demokracii, přeměnou demokratického systému k nedemokratickému, nejčastěji vojenským převzetím moci.

Po nastolení fašismu v Itálii se zhroutily demokratické instituce v Estonsku, Litvě, Polsku, Lotyšsku, Řecku, Portugalsku, Brazílii, Argentině, Španělsku, Japonsku, nástupem Hitlera k moci v Německu.

Celkovým výsledkem první protivlny bylo svrhnutí demokratického režimu ve 22 státech světa z 33. Nyní se tedy jako demokratické mohlo označit pouze 11 států z celkového počtu 74 států.²³

Druhá demokratizační vlna 1943-1962

Druhá, ačkoliv krátká demokratizační vlna, má dva významné mezníky. Prvním z nich je druhá světová válka a druhým osvobození kolonií z nadvlády mateřských států.

Státy, které se nacházely v průběhu války v područí mocností Osy, se díky vítězství Spojenců mohly osvobodit a stát se svobodnými. Spojenci těmto státům (Západnímu Německu, Itálii, Koreji, Rakousku) asistovali při vytváření demokratických institucí, stali se jejich rádci a pomocníky. Druhá vlna se týkala i států Latinské Ameriky. Jako první, již v průběhu války, demokratický režim fungoval v Uruguaji. Dalšími byly Brazílie a Kostarika. Vývoj demokracie v Argentině, Kolumbii, Peru a Venezuele byl a z jisté míry i dnes je složitý a ne příliš stabilní. V těchto čtyřech státech se po volbách ve čtyřicátých letech dostaly do čela vlády disponující širokým lidovým mandátem, ale jak bylo řečeno, vývoj nepřál stabilitě a demokracie se tu dlouho neudržela a tyto čtyři státy se v padesátých letech posunuly směrem zpět, zpět k nedemokratickým režimům. Na konci padesátých let se situace o trochu zlepšila. Argentina a Peru se staly omezenou demokracií, stále však velmi nestabilní kvůli napětí mezi armádou a populistickým hnutím. Kolumbie a Venezuela si dokázaly cestu k demokracii vyjednat. Vojenské diktatury byly vyjednáváním rozpuštěny a instituce, které se v těchto státech zavedly, se ukázaly být stabilními.

Dalším hnacím motorem pro druhou vlnu demokratizace bylo dekolonizačně národně osvobozené hnutí. V koloniích rostl nacionalismus (zejména v kulturně a

---

²³ Huntington: S.: Třetí vlna. S. 23, obrázek 1. 1.

nábožensky rozvinutých koloniích, v nichž byl evropský vliv nejdelší, v Africe se nacionalismus projevil až po roce 1945), který se stavěl proti vládě cizího státu a čím dál častěji a hlasitěji kolonie začaly požadovat sebeurčení a nezávislost. Veřejnost v koloniích byla pod vlivem působení humanitních, liberálních a socialistických myšlenek přesvědčena o právu na svobodu a o právu spravovat si své záležitosti sama. Mateřské země nebyly ochotné nést finanční a morální břemeno spojené s potlačením národních snah.

Období dvaceti let po druhé světové válce lze z hlediska dekolonizace rozdělit do dvou fází. Do roku 1950 se Evropané vzdávali jen držav, které už těsně před druhou světovou válkou stály před získáním nezávislosti nebo ji požadovaly jako přímý výsledek války. Takto vznikly nové státy na Blízkém východě a v Asii, v roce 1947 získala nezávislost Indie a Pákistán, v roce 1948 Barma a Cejlon a 1949 uznalo Nizozemí nezávislost Indonésii a Francie uznala Laosu, Kambodži a Vietnamu formální suverenitu. Panství nad nimi Francie oficiálně ztratila roku 1954. Druhá fáze začala v roce 1956 a během ní dosáhla svobody většina závislých území, ačkoliv na takový krok nebyla zcela připravena. Počínaje rokem 1956 se svobody dostalo Maroku, Tunisku, Ghaně. Do konce roku 1960 Ghanu následovalo dalších 18 afrických států.

Statisticky se druhé demokratizační vlny zúčastnilo 52 z celkového počtu 74 států. Jestliže po první protivrně se demokratické instituce udržely pouze u 11 zemí světa, druhá vlna znamenala rozšíření demokracie do 41 států.²⁴

Druhá protivlna 1958 – 1975

Nicméně, stejně jako tomu bylo u první demokratizační vlny, i po druhé vlně následuje protivlna, kdy proces přechodů k demokratickým formám vlády je vyčerpán a vystřídán nástupem nedemokratických režimů. Koncem padesátých let se směr politického vývoje obracel a docházelo-li ke změnám režimů, pak byly autoritářšší než doposud. Nejdramatičtějších změn dostala Latinská Amerika.

Jako první na řadu přišel režim v Peru roku 1962, 1964 Brazílie a Bolívie, v nichž byla civilní vláda svržena vojenským pučem, o dva roky později následovala Argentina a v roce 1972 Ekvádor. Následujícího roku pak Uruguay a Chile.

Latinská Amerika nebyla jediným kontinentem, ve kterém vystřídal demokratický systém nedemokratický. Zpětně, druhé vlně se nevyhnula Asie, a to

---

²⁴ Huntington, S.: Třetí vlna. S. 23, obrázek 1.1.

konkrétně Pákistán, Korea, Indonésie, Filipíny, Tchaj-wan. V Evropě bylo zasaženo kupříkladu Řecko, Československo²⁵ a Maďarsko. Režim byl změněn ve 22 státech. Typické pro kolaps demokratických režimů v tomto období bylo nastolení nedemokratického režimu vojenským převratem, nebo uchopení moci jednou osobou, která v daném státě vytvořila osobní diktaturu. Z důvodu, že tato protivlna zahrnovala státy, ve kterých demokracie fungovala 25 i více let, vyvstala otázka, zda se vůbec taková forma vlády dokáže v rozvojových státech udržet a zda je životaschopná a udržitelná v rozvinutých státech, kde se demokracie uplatňuje po mnoho let.

Třetí vlna demokratizace od roku 1974

Třetí vlna odstartovala pádem diktatury v Portugalsku a postupně se dostala od Evropy a Latinské Ameriky až do Asie a lze ji spatřit na nejrůznějších místech světa v podstatě i v současné době.

Začneme-li demokratizačním procesem v Evropě, musíme začít Portugalskem, od jehož politického převratu se třetí vlna datuje. Portugalský přechod k demokracii v rámci třetí vlny se uskutečnil v roce 1974, kdy tehdejší režim vedený Salazarem a následně Marcelem Caetanem byl armádou svržen a Portugalsko se mohlo vydat na cestu pluralitní demokracie. Po pádu nedemokratického režimu v Portugalsku následovalo svržení režimu například v Řecku, smrtí generála Franca skončila diktatura ve Španělsku a v roce 1979 byly zde vypsány a uspořádány parlamentní volby. Na konci let osmdesátých se osvobozovaly a demokratizovaly také státy, které byly postiženy „komunistickým syndromem“. Došlo k osvobození Polska, Maďarska, Komunistická strana Sovětského svazu rezignovala na jí zakotvenou vedoucí úlohu, komunismus se zhroutil v Rumunsku, Východním Německu a v neposlední řadě i v Československu.

Z Evropy se demokratizace posunula do Latinské Ameriky – nejprve zasáhla Ekvádor, Peru, Bolívii, Argentinu, Uruguay, Brazílii, Honduras, Guatemalu. Chile se osvobodilo od vlády generála Pinocheta v roce 1988.

Na cestu demokracie se na konci 70 let vydala i Asie a Afrika, konkrétně po více než ročním trvání výjimečného stavu Indie, dále pak Jižní Korea, Tchaj-wan, Pákistán a další.

---

²⁵ Československo bylo do druhé zpětné vlny zahrnuto Ženíškem v jeho díle Přechody k demokracii na s. 45 s odkazem na Pottera a Huntingtona, avšak je třeba si uvědomit, že Československo bylo okupováno, demokratický režim bylo nuceno opustit.

Třetí demokratizační vlna dokázala (během více než 15 let) osvobodit od nedemokratického režimu státy v Evropě, Latinské Americe, Asii. Pohlédneme-li na státy Jižní Ameriky, osm z deseti jich bylo na počátku roku 1974 nedemokratických, ale již v roce 1990 už devět z nich mělo v čele vládu, která vzešla z demokratických voleb.

3.2. Příčiny demokratizačních vln

V předchozích odstavcích bylo charakterizováno období všech tří demokratizačních vln, jejich vznik, průběh, rozmach, působení nazpět. Nebylo ale řečeno, proč se dříve autoritářské země demokratizovaly a z jakého důvodu právě v určitém časovém úseku. Příčin, které vedly v tom kterém období ke změně politického systému, může být mnoho nebo také může být pouze jedna. Při jejich hledání je třeba si demokratizační vlny a protivlny zobecnit a pak se pokusit objevit jejich společného jmenovatele.

3.2.1. Teoretické modely vysvětlující demokratizaci

Katalog podmínek a příčin, které hrají při přechodu k demokracii nezanedbatelnou roli, je velmi obsáhlý. Z toho důvodu se v oblasti politologické disciplíny zabývající se přechody k demokracii vygenerovaly tři základní přístupy, které proces demokratizace určitým způsobem postihují. Změny ve společnosti – příčiny, které mohly vést k přechodům do tří skupin, byly rozčleněny a podle nich se vytvořily následující přístupy. Jednotlivé přístupy nevznikly současně, jsou výsledkem běhu času, přísunu nových informací a stále nových příkladů z praxe. Každý z přístupů postihuje jinou oblast procesu demokratizace a vzájemně si neodporují.

a. modernizační přístup

Základem pro modernizační přístup vysvětlení změny politického systému jsou sociální a ekonomické změny ve společnosti. Autorem tohoto konceptu je Lipset, který své teze zveřejnil v díle *Political Man* z roku 1960. Za faktory, které nejvíce demokratizaci ovlivňují, považoval industrializaci, urbanizaci, vzdělanost obyvatel a jejich bohatství. Jeho přístup se zdál být zpočátku nezpochybnitelný, ale až do okamžiku, kdy se objevily nové příklady zemí, které prošly procesem demokratizace, ale důvodem nebyly tyto faktory, protože se jednalo o země chudé a demokracie se v nich přesto dokázala zavést a udržet.

b. tranzitní přístup

Zastáncem tranzitního přístupu byl D. Rustow, J. Linz, P. O'Donnell nebo S. Mainwaring. Tito badatelé poukazují na skutečnost, že hlavními aktéry jsou politické elity a převládajícím faktorem ovlivňujícím přechod k demokracii je politická změna. V tomto případě se sama politická elita rozhodne, že k přechodu dojde, přechod iniciuje nebo nějakým svým aktem (případně i nečinností) přechod dovolí.

c. strukturální přístup

Změna struktury ve společnosti, to je hlavní příčina odchodu od nedemokratického a „přestup“ k demokratickému režimu podle strukturálního přístupu. K představitelům této teorie se řadí A. Giddens a B. Moore. Změnu složení ve společnosti je možné sledovat při rozmachu střední třídy nebo v zemi, v níž země představitel vlády a tím se změní i struktura vládní elity.

3.2.2. Model přechodu k demokracii dle Huntingtona

Uvnitř modernizačního, tranzitního a strukturálního přístupu existuje řada modelů, které se snaží vysvětlit příčiny konce starého režimu a zavedení demokracie. Jedním z autorů, který se zabývá faktory ovlivňující demokratizaci, je Samuel Huntington ve své knize *Třetí vlna*.

Huntington si vytvořil model šesti států, v nichž došlo v určitém čase k podobné události (jako příklad uvádí demokratizaci). Pomocí tohoto modelu našel čtyři možná vysvětlení, proč v daném období došlo v modelových státech k stanovené situaci. Jsou to modely (ne vyčerpávající, je možné, že k procesům demokratizace došlo i jinak nebo kombinací následujících čtyř modelů), které pomohou objasnit, proč k demokratizačním vlnám došlo.

1. Důvodem výsledku, který je u modelových států podobný, může být pouze jedna příčina. Tato jediná příčina byla důvodem výsledného stavu (podobného u všech 6 států), a to na sobě zcela nezávisle. Jinou příčinou mající za následek výsledný stav může být válečný konflikt světového rázu, nebo vytvoření a vzestup nové velmoci. V praxi mohlo být jedinou příčinou uspořádání celostátních voleb v Latinské Americe v letech 1945-1946 vítězství Spojenců ve druhé světové válce.
2. Může ale nastat také situace, kdy se více stejných situací v každé z modelových zemí objeví souběžně. Takovou situací může být kupříkladu dosažení určité

hranice hospodářského rozvoje, určitá výše hrubého národního produktu na hlavu nebo gramotnost obyvatel. Pokud například uvnitř všech šesti států ve stejném období vzroste gramotnost, pak výsledný stav, který se snažíme vysvětlit, bude u všech států podobný.

3. Lavinový efekt. Příčinou výsledku v jedné zemi je skutečnost, že ke stejnému jevu došlo v jiné zemi. Výsledný stav ve státech samozřejmě nenastává současně, ale postupně, tak, jak se šíří zprávy. Zpočátku tedy první země zareaguje na určitou jedinečnou, neopakovatelnou skutečnost, která je příčinou výsledného stavu v této zemi. Druhá, třetí, čtvrtá a pátá země se dozví, k čemu došlo v prvním státě a to je příčina vzniku podobného výsledného stavu u každého z nich.
4. Je také možné, že podobný výsledek u všech zemí je reakcí na zcela odlišné příčiny. Danou reakci a tedy výsledný stav státy považují za nejlepší. Státy podstoupí změnu politického režimu a jsou přesvědčeny, že se tím tak vyrovnají s různými potížemi, které je tíží. Jeden stát může změnou režimu reagovat na vzrůstající gramotnost obyvatel, druhý takto reaguje na vojenskou porážku, třetí na hospodářskou krizi a podobně.

Ve čtyřech výše nastíněných možnostech, jak vysvětlit demokratizační vlny, bylo několikrát zmíněno, že změna politické struktury z nedemokratické na demokratickou se děje z nějaké příčiny. Příčina může být jedna (avšak velmi zřídka), může jich být několik, navzájem si podobných a na sobě nezávislých, mohou se vzájemně proplétat, a dokonce si i odporovat. Faktory, které ovlivnily odstranění původního režimu, se nemusejí ztotožňovat s těmi, které působí při ustavení nastoleného, a tyto nemusejí být stejné s faktory působícími při upevnování demokracie a její stabilizací.

Budeme-li hovořit v konkrétní rovině, podněty, které se na přechodu podílejí mohou být: vysoká úroveň celkového hospodářského blahobytu, hospodářský rozvoj a sociální modernizace, silná střední třída, vysoká úroveň gramotnosti a vzdělání veřejnosti, nepřítomnost feudalismu v dějinách dané společnosti, společenský pluralismus, nízká úroveň politické polarizace a extremismu, historická zkušenost britské kolonie, vliv cizí moci, jež se hlásí k demokracii, tradice úcty k zákonům a právu jednotlivce, shoda v politických a sociálních hodnotách, demokratické struktury

autority uvnitř jednotlivých sociálních skupin, zejména těch, které mají bezprostřední vztah k politice a mnohé další. Jak je možné vidět, neexistuje pouze jedna příčina, která by s demokratizací souvisela a působila na ni. Uvedené příklady vysvětlují pouze některé výsledky a vzájemně se liší v prostoru i čase.

Lze shrnout, že

- neexistuje pouze jedna příčina, která by byla schopná vysvětlit demokratizační proces ve všech státech, ale ani v rámci jednoho státu,
- neexistuje příčina, která by byla pro demokratizační proces nezbytná a nepostradatelná, aby se bez ní jakýkoliv přechod neobešel,
- demokratizace je výsledkem souběhu několika příčin,
- souběh těchto příčin je v každé zemi odlišný,
- příčiny, které zapříčinily jednu demokratizační vlnu, jsou jiné než ty, které zapříčinily vlnu druhou a třetí,
- příčiny, které způsobily počáteční změny režimů v rámci jedné demokratizační vlny, se s největší pravděpodobností liší od těch, jež způsobily pozdější změny režimů v rámci stejné demokratizační vlny.

Pro ještě bližší pochopení první, druhé a třetí fáze demokratizace by bylo vhodné oprostít se od teorie a na okamžik se soustředit ne na příčiny, které mohou demokratizaci ovlivnit, ale na ty, které tento proces skutečně ovlivnily.

První demokratizační vlna udeřila v zemích v období, které bylo charakteristické rozvojem společnosti, industrializací, urbanizací, nástupem buržoazie a střední třídy, vývojem dělnické třídy. První demokratizované země byly ovlivněny ideály Francouzské revoluce, myšlenkami intelektuálů jako byli Rousseau, Montesquieu, Mill, Locke. Zásadní vliv mělo i vítězství západních spojenců a poválečné rozdělení velikých říší, nesmíme opomenout též hospodářský a sociální rozvoj.

Klíčovými faktory druhé demokratizační vlny jsou zřejmě faktory vojenské a politické. Řadě zemí, Západním Německem a Itálií počínaje a Jižní Koreou konče, vítězové druhé světové války demokracii doslova vnutili. Jiní – Řecko, Brazílie, Peru, demokracii zavedli proto, že Spojenci zvítězili. Pak tu jsou kolonie, které se osvobodily díky nárůstu nacionalismu, který vyústil v dekolonizační hnutí. Příčinami nejvíce

ovlivňujícími druhou vlnu byly tedy: vítězství tradičních západních demokracií ve druhé světové válce, následná dekolonizace.

Pro hledání příčin třetí, stále probíhající vlny demokratizace, by bylo praktické použít důvody, které vedly k druhé vlně. Není to však možné. Důvody druhé vlny byly jedinečné události, charakteristické pro období jejich přímého působení, a proto je nelze aplikovat i na třetí vlnu. Během třetí fáze bylo možné vyzpozorovat, že nedemokratické režimy se cyklicky střídají s režimy demokratickými, zejména v Latinské Americe, vlastně jejich střídání se stalo samo o sobě politickým systémem. Německo, Itálie, Rakousko, Japonsko, Kolumbie, Československo nejprve zavedly demokracii, ta ale po čase selhala (z důvodu uplatňování radikální politiky, nebo z důvodu, že země postrádala sociální základnu demokracie) a vystřídal ji autoritářský režim. Po čase se ale demokracii poskytne druhá šance. Demokracie se uchytí, její představitelé se poučí z dřívějších chyb a vznikne poměrně stabilní demokratický systém.

Jsou i státy, v nichž byla demokracie přerušena její dočasnou destabilizací nebo polarizací. Struktury demokracie se však nepodaří úplně odstranit a přerušitelům, často ozbrojeným silám, nezbude nic jiného, než se podřídít lidové formě hlasování, jako se tomu stalo v Chile, Filipínách či v Uruguayi. Rumunsko, Tchaj-wan, Bulharsko – to jsou příklady států, v nichž došlo k přímému přechodu od stabilního autoritářského režimu ke stabilnímu demokratickému systému. K přímému přechodu buď došlo postupně, po dlouhé době a jinde naopak téměř okamžitě. V případě kolonií došlo k demokratizaci tím, že jejich mateřská, demokratická země jim demokratické instituce vštípila a poté, co získaly nezávislost, se jim podařilo tyto instituce si udržet, například Antigua, Dominikánská republika.

Je zřejmé, že faktory ovlivňující třetí vlnu jsou opět různorodé. Samuel Huntington se pokusil nalézt pět nejvýznamnějších změn ve světě, jež třetí vlnu nejvíce ovlivnily:

1. prohlubující se problémy legitimacy autoritářských režimů ve světě, kdy se demokratické systémy těšily velké oblibě a autoritářské vlády si nedokázaly poradit s ekonomickým selháním nebo s vojenskou porážkou,
2. rychle se rozvíjející ekonomika v mnoha zemích v 60. letech 20. století, díky čemuž došlo k růstu životní úrovně, vzdělanosti, růstu počtu příslušníků městské střední třídy,

3. změny doktríny katolické církve manifestované v II. vatikánském koncilu v letech 1963-1965 a změna v činnosti církví – místo toho, aby bránily stávající politická zřízení, se proti autoritářským formám vlády postavily,
4. změny v politice vnějších činitelů, zejména změna postoje Evropského společenství v přijímání nových členů, obrat politiky Spojených států amerických směrem k propagaci lidských práv a demokracie,
5. inspirace předchozími demokratizacemi.

3.3. Typologie přechodů

Typy přechodů k demokracii lze definovat jako různé varianty konce nedemokratického režimu. Konec nedemokratického režimu se stal předmětem zkoumání zejména od osmdesátých let dvacátého století. V této kapitole je věnována pozornost možným abstraktním způsobům, jakými se nedemokratický režim odstraňuje.

Mnohé státy světa mají zkušenosti s odstraněním, ať již autoritářského, totalitního či jiného nedemokratického režimu, a na jejich základě bylo možné vypracovat v rámci politické vědy několik modelů.

Autoři, kteří se zaměřili právě na tuto vědní disciplínu, však nebyli jednotní ve způsobech, jak přechody typizovat a tak se každý z nich díval na danou problematiku z jiného úhlu a tím došlo k vytvoření celé řady typologií. Jednotliví autoři, jak již bylo řečeno, použili pro vymezení typů různé proměnné. Pro některé (například A. Stepan) bylo základním kritériem to, zda ke změně dochází z vnitřku starého režimu a vlivem alespoň části nedemokratických elit, či zvnějšku působením nově vznikající opozice mimo vládnoucí elitu. Jiným stačila jako důvod pro změnu režimů pouhá ztráta legitimacy, ale proti nim vystoupili autoři (například Max Weber, A. Przeworski) zastávající názor, že ztráta legitimacy ještě neznamená nutně zhroucení režimu, ale že pro stabilitu režimu je důležitá existence či neexistence alternativy.

Významným se stalo studium strategií, které si zvolili představitelé vládnoucího bloku jako aktéři přechodu. Všichni tito teoretici se však shodli v tom, že trhliny v nedemokratickém režimu začnou v okamžiku, kdy část příslušníků vládnoucího aparátu začne hledat podporu mimo vládnoucí sféru. Pokud si vládnoucí režim hlídá své členy a dohlíží na celistvost vládnoucí vrstvy, pak kompromisu nelze dosáhnout a změna režimu připadá v úvahu pouze silou. Otevření určitého režimu je tedy možné jen pokud se část nebo jednotlivci z mocenského bloku začnou ucházet o

podporu u těch skupin, které doposud byly z politiky vyloučeny. Jakmile se objeví signál v podobě například smrti vládce, ekonomické krize, nespokojenosti, tlaku ze zahraničí, tak se začnou mobilizovat i další síly. Rozhodujícím momentem je ale pohyb některé ze skupin uvnitř vlády, která hledá oporu mimo její hranice.

Jak již bylo mnohokrát zmíněno, autorů zabývajících se typologií konce nedemokratického režimu či přechodu k demokracii je více a nedisponují jednotlivou metodou, která by tuto problematiku pojala. Proto další pojednání přiblíží typy, kterým se přikládá největší význam.

3.3.1. Konec nedemokratického režimu dle Alfreda Stepana

Stepan sestavil celkem osm typů, které reagují na alternativy ukončení konkrétních nedemokratických režimů. Aplikace těchto typů je v praxi poněkud obtížná, neboť politická změna ve státě může být tak složitá, že ji nebude možné podřadit ani pod jeden z typizovaných konců, nebo naopak - vzniklá situace bude odpovídat více než jednomu modelu. Stepanova typologie se soustředí pouze na ukončení nedemokratického režimu, protože jak již bylo řečeno, výsledků přechodů se nabízí několik, nejen nastolení demokracie reformními stranami.

Příčiny pádů nedemokratických režimů dle A. Stepana:

- a) Vnitřní restaurace po dobytí zvnějšku.
- b) Vnitřní přeformulování.
- c) Zvnějšku monitorované nastolení.
- d) Redemokratizace zahájená zevnitř.
- e) Ukončení režimu tlakem společnosti.
- f) Pakt mezi politickými stranami.
- g) Organizovaná násilná revolta koordinovaná reformními stranami.
- h) Revoluční válka vedení marxisty.

Pro lepší orientaci a pochopení jednotlivých typů ukončení režimu si lze těchto osm modelů ještě před jejich bližším popsáním rozdělit do dvou kategorií a to z hlediska toho, zda hnacím motorem pro ukončení režimu byly síly zvenčí nebo zevnitř.

Do první kategorie spadá model číslo 1, 2 a 3. Tyto tři typy ukončení nedemokratického režimu jsou spojeny s ukončením válečných konfliktů nebo s dobytím určitého území. Podnět k ukončení stávajícího politického systému přišel

zvenčí. Je pro ně charakteristická historičnost, tzn., že není vhodné dané modely aplikovat na přeměny režimů v novodobé historii, ale spíše na ty, které proběhly mnohem dříve a nejsou příliš aktuální.

Druhou kategorií tvoří zbylých pět typů. Příčina ke změně vyvstala zevnitř společnosti daného státu a pády nedemokratických režimů známé z nedávné doby se pod ně dají z větší části podřadit, ač samozřejmě ne bez výjimky. Důvodem k tomu je fakt, že zhroucení většiny nedemokratických režimů posledních tří desetiletí probíhala pod vlivem jiných než vojenských faktorů, nejčastěji sociálněpolitických. Pro ještě lepší orientaci by bylo možné rozdělit i druhou kategorii a to podle toho, jestli rozhodující roli hrají sami nositelé stávajícího režimu (model číslo 4), nebo zda k přeměně dochází pod vlivem opozičních sil (modely 5, 6, 7, 8).

Ad a) **Vnitřní restaurace po dobytí zvnějšku** je stav, kdy ke zhroucení režimu došlo v důsledku vojenské porážky. Výsledný stav odpovídá stavu, který byl v zemi před diktaturou. Spolupráce s diktaturou na ustavení nového politického systému je minimální. Směr, jímž se pak stát bude dále ubírat, záleží na tom, k jakým změnám došlo během nedemokratického režimu v ekonomické, sociální nebo politické sféře. Pokud k takovým změnám nedošlo vůbec nebo jen minimálně, pak je velká šance restaurace demokratického režimu a uznání jeho legitimacy. Příkladem takového konce režimu jsou Belgie, Norsko a Dánsko po skončení druhé světové války.

Ad b) **Vnitřní přeformulování** – na rozdíl od předchozího typu ke konci režimu přispěly i jiné okolnosti než jen vojenská porážka. Kolaborace, existence silného odborového hnutí a další mohou k pádu přispět. Vnitřní přeformulování se nezdá muset potýkat s nestabilitou, občanskými nepokoji, musí se vypořádat se skupinami obyvatelstva, které přispěly k pádu demokracie a tím přispěly k přijetí nedemokratického režimu. Výsledkem mohou být agresivnější změny systému, jako tomu bylo v Německu a Francii po druhé světové válce.

Ad c) **Zvnějšku monitorované nastolení**. Hlavní roli zde sehraávají demokratické mocnosti, které nedemokratický režim v zemi odstranily a pomohly v zemi zavést demokratickou strukturu. Tento konec je typický pro režim Japonska, které se demokratizovalo díky zásahu Spojených států amerických a přijalo ústavu vypracovanou generálem McArthurem.

Ad d) Pokud rozhodnutí o odstranění režimu pochází z rozhodnutí těch, kteří jsou u moci, ať je to civilní vláda, armáda či ozbrojené složky, pak je to situace odpovídající *redemokratizaci zahájenou zevnitř*. Aktéři se domnívají s ohledem na měnící se stav ve společnosti a celkovou podobu v zemi, že pokud změní politický systém v zemi a nedemokracii nahradí demokracií, podaří se jim své zájmy lépe prosadit. Otázkou zůstává, zda po pádu režimu bude demokracie v zemi skutečně zavedena. Vše je v rukou iniciátorů a jejich prvotním plánem nebylo vládu skutečně předat a tak další scénář vývoje bude záviset na jejich schopnosti navázat styky s dalšími politickými stranami a jinými skupinami a redemokratizaci opravdu dokončit, tedy předat moc. Proces se podařilo touto cestou dokončit kupříkladu ve Španělsku za dob vlády Juana Carlose.

Ad e) Představme si situaci (Ukrajina v roce 2004), kdy je země zmítána vlnou protestů, demonstrací, masových stávek z důvodu nespokojenosti s politickým systémem. Opoziční strany jsou sice taktéž nespokojené jako rozbouraná společnost, avšak nejsou schopné zkoordinovat své síly a společně se pustit do boje proti režimu. Nedemokratický *režim je ukončen tlakem společnosti*, ale výsledkem je často pouhá změna vlády stejného či podobného typu nebo vláda vojenské junty, která přislíbí rozhněvanému lidu volby do budoucna, ale ne demokratizace.

Ad f) *Pakt mezi politickými stranami* ukončí vládu nedemokratického režimu v případě dohody opozice a rovněž některých účastníků vládnoucí elity s cílem porazit stávající režim a vytvořit základy pro demokracii. Paktem dojde k narušení legitimacy režimu a základů politické struktury. Problémem by se mohlo stát odstoupení od dohody a také vytvoření nových vlivných sociálních skupin, které se na paktu nepodílely.

Ad g) *Organizovaná násilná revolta koordinovaná reformními stranami*. Hlavními aktéry takového konce nedemokratického režimu jsou reformistické síly působící uvnitř režimu a je umožněna výrazná restrukturalizace státního aparátu a zásadní sociálně ekonomická změna v rámci ještě nedemokratického režimu. Politický směr po pádu režimu je určován na stranickém základě.

Ad h) *Revoluční válka vedená marxisty* kompletně odstraní předchozí politický režim a jeho struktury. Revoluční válka je doprovázena radikálními sociálně ekonomickými změnami. V praxi však revoluce nezaručí zavedení demokracie. Taková

revoluce probíhala například na Kubě proti vládě Batisty a výsledkem bylo nahrazení jednoho nedemokratického režimu za jiný v podobě Fidela Castra. Samozřejmě ne vždy k negativnímu výsledku musí dojít.

3.3.2. Typy přechodů k demokracii

V úvodu této kapitoly týkající se konce, respektive přechodu od jednoho režimu k jinému, nejlépe demokratickému, bylo uvedeno, že k této problematice se vyjádřilo mnoho významných politologů a každý z nich se tématu věnoval z poněkud jiné perspektivy. Huntington, Viola, Mainwaring, Karlová, Schmitter, Share, Linz, Di Palma – ti všichni podle svého nejlepšího vědomí a svědomí vytvořili typologii přechodů k demokracii.

Ačkoli si každý z autorů označil modely jinak, lze v podstatě říci, že díky zkušenostem novodobé historie, poznatků a klasifikaci jednotlivých autorů a jejich společnou komparací a přiblížením, je možné vytvořit základní tři typy přechodů: *sjednaný přechod, přechod kolapsem, přechod sebevyloučením.*

I. Sjednaný přechod²⁷

Sjednaný přechod nastává díky kompromisu, k němuž dojde vládnoucí elita a opozice. Část elity se domnívá, že demokracie jejich zájmy ochrání a zároveň poskytne i řadu výhod a přitom u nich převládá přesvědčení, že taková změna režimu je nepřipraví o všechnu moc a umožní jim podílet se na vládě. Z toho důvodu se nestaví proti demokracii, ba naopak, podporují ji. Politických představitelů se rozštěpí na dvě větve – podporující demokratizaci a zastávající nedemokratického režimu. Tím je dána možnost opozici navázat styky s větví podporující demokracii a jednat o krocích, které budou následovat. Podle mnohých odborníků se tento přechod jeví jako nejvhodnější ale zároveň nejobtížnější, skýtající řadu nebezpečí hlavně v tom, že nedojde k odsunu bývalých představitelů vlády stavících se proti demokracii a ti se mohou znovu pokusit o návrat nedemokratického režimu.

II. Přechod kolapsem²⁸

---

²⁷ S. Huntington tento typ přechodu označil jako transformace, J. Linz reforma, Di Plama přechod shora, Viola a Mainwaring sebevyloučením. Převzato z Ženíšek: Přechody k demokracii v teorii a praxi. S. 70.

²⁸ Huntingtonovo označení nahrazení, J. Lozovo prasknutí, dle Violy a Mainwaring se jedná o zhroucení, kolaps. Převzato z Ženíšek, M.: Přechody k demokracii v teorii a praxi. S. 69.

Hlavní úloha připadá v tomto případě opozičním silám, kterým se podaří svrhnout, nahradit nedemokratický režim a představitelé tohoto režimu tomu nejsou schopni zabránit. Přejchod se vyznačuje výraznou změnou všech struktur a všech představitelů bývalého režimu a tvorbou struktur nových. Kolaps je často výsledkem vojenské porážky nebo ekonomické krize. Bývalí vůdcové jsou často popraveni, uvězněni nebo v lepším případě nuceni vystoupit z politického života nebo zemi opustit. Typickým znakem je dohoda mezi elitami, které neměly podíl na dřívější moci, tedy dohoda uvnitř opozičních skupin.

III. Přechod sebevyloučením²⁹

Celý proces přechodu startuje u vládnoucí elity nedemokratického režimu. Elita dojde k závěru, že pro ně bude výhodnější, když se stávající režim přemění na demokratický, neboť podle jejich názoru jim demokratický systém vlády umožní lépe ochránit zájmy a poskytne jim řadu výhod. Typická je dohoda mezi elitami a fakt, že celý proces je v jejich rukou. Transformace často následuje po smrti některého z vůdců nedemokratického režimu.

3.3.3. Typologie dle L. Karlové a P. Schmittera

Tři modely přechodů se sice dají pokládat za základní typy přechodů, nicméně jsou spíše jakýmsi shrnutím většiny vytvořených typů a snahou o jejich vzájemné přiblížení, neboť se v podstatných faktorech shodují. Jiný přístup ke klasifikaci procesů použili Terry L. Karlová a Phillippe Schmitter, a proto shledávám jako velmi přínosné věnovat jí krátkou pasáž včetně grafického znázornění jejich charakteristiky typů přechodů k demokracii.

Na ukončení režimu se tito autoři dívali z pohledu aktérů a jimi zvolených strategií. Aktéři přechodu a zvolené postupy jsou podle jejich názoru rozhodující. Kombinací těchto dvou prvků se vytvoří celkem čtyři varianty přechodu: *pakt*, *reforma*, *vnucení* a *revoluce*.

a) **Pakt.** Iniciátorem změny jsou elity, které kompromisem naleznou řešení vyhovující všem silám zúčastněným na přechodu. Důležité je, že elity jakožto aktéři si jako strategii zvolí kompromis. Podle zkušeností ve světě se jedná o nejúspěšnější způsob, jak dosáhnout demokratického způsobu vládnutí. Pakt se vyskytuje ve čtyřech podobách:

---

²⁹ Převzato z Ženíšek, M.: Přechody k demokracii v teorii a praxi. S. 68.

- a1) vojensko-civilní pakt
- a2) dohoda mezi politiky o tom, jaká budou pravidla hry např. při prvních svobodných volbách
- a3) socioekonomická dohoda, kam se zařadí pravidla týkající se např. možných restitucí nebo jednání mezi vlastníky a odborovými svazy
- a4) náboženské a etnické dohody, které se zabývají řešením otázky náboženského či etnického štěpení ve společnosti.

b) Reforma. Iniciativa vychází z mobilizace mas, tedy zdola a to je odlišujícím znakem od paktu, kdy změnu si vynutí elita. Zvolená strategie je stejná. Masy si od vládnoucí třídy vynutí kompromisní řešení a přeměna se tak obejde bez použití násilí. Reformní vlády ale často bývají slabé a snadno odstranitelné hlavně ozbrojenými silami.

c) Vnucení. Jedná se o přechod shora, tedy pocházející od elit. Elity tímto úmyslem změnit režim zamýšlejí svrhnout stávající politický režim a prosadit si své cíle. Změně režimu není dán prostor k vyjednávání a dosavadní nedemokratické instituce fungují dále.

d) Revoluce. Revoluce pochází zdola, z iniciativy mas. Typické pro revoluci je násilí, nespokojené masy podnikají násilný zásah na představitele vlády a silou režim porazí.

Typy přechodů podle Karlové a Schmittera³⁰

		STRATEGIE		
		KOMPROMIS vícestranný	SÍLA jednostranná	
AKTÉŘI	ELITY	PAKT	REFORMA	
	MASY	VNUCENÍ	REVOLUCE	

³⁰ Převzato z Říchová, B.: Přehled moderních politologických teorií. Empiricko-analytický přístup v soudobé politické vědě. S. 244.

3.4. Etapy přechodů k demokracii

Mnohé studie zabývající se přechody k demokracii se zaměřují na hledání odpovědí na otázky, které aspekty mohou proces demokratizace uspíšit či naopak cestu k demokracii zbrzdit. Pohlížejí-li na problematiku tranzitologie z tohoto úhlu, pak předpokládají, že výsledkem procesu osvobození se od nedemokratického režimu bude automaticky demokracie. Je však třeba si říci, že nastolení demokracie v zemi, v níž došlo ke svržení toho či onoho nedemokratického systému vládnutí, je pouze jednou z několika možných variant výsledku transformace.

Přeměna politického režimu může opravdu vyústit v demokracii, ale velmi často se v dějinách i v současnosti stává, že počátek změn stávajícího přechodu se zprvu jeví jako cesta k demokracii, ale nakonec dojde k situaci, kdy se zpětně chopí moci dočasně oslabená autorita a pokračuje ve vládnutí beze změny jako před oslabením, nebo s menšími ústupky pro veřejnost, ale stále si zachovává nedemokratický status nebo nastane případ, kdy je její politika ještě více autoritářská či snad přímo totalitní.

Situacemi, které mohou nastat v intervalu mezi odstraněním starého režimu a nastolením jiného, se odborníci zabývali již od počátku sedmdesátých let dvacátého století. Tito odborníci se snažili dobu mezi odstraněním stávajícího a zavedením nového režimu rozfázovat do určitých teoreticky vymezených etap, z nichž by bylo možno odhadnout, jakým směrem bude přechod vést. Při plnění úkolu, který si vytyčili splnit, se na přechod k demokracii dívali jako na politické dění, v němž rozhodují konkrétní osoby. Nevěnovali se tolik přechodu z hlediska sociálních, společenských a ekonomických okolností, ale soustředili se na politické aktéry, jejich strategie a možnosti, které se politickým představitelům volbou té či oné volby otevřely nebo naopak, kterými si cestu k demokracii zavřeli.

O první pokus vymezení hlavních etap přechodu se zasloužil Dankwart Rustow ve své studii *Transitions to Democracy: Towards a Dynamic Model* z roku 1970. Dalším významným tvůrcem rozčlenění fází přechodu od jednoho režimu k druhému byl Adam Przeworski.

Przeworski se stejně jako Rustow soustředil na tezi, že demokracie může být pouze jedním z mnoha důsledků přechodu a vymezil dvě fáze, které následují po určitém kolapsu stávajícího systému a které mohou vyústit až do bodu ustavení demokracie. Ve dvou následujících subkapitolách jsou přiblíženy jednotlivé etapy

přechodu od jednoho politického systému k druhému, v nejlepším případě k demokracii, podle výše jmenovaných autorů, kteří k etapizaci nejvíce přispěli.

3.4.1. Etapy přechodu k demokracii podle Rustowa

Rustow při svých úvahách pohlížel na demokratizaci z jiného pohledu než řada jeho kolegů. Nechal vesměs za zády předpoklady jako jsou ekonomické, sociální změny ve společnosti a růst vzdělanosti, které k procesu demokratizace mohou vést, a zaměřil se na přechod k demokracii jako na dynamický proces, který má odlišné fáze, v jejichž průběhu se odehrávají nejdůležitější transformační změny. Na demokracii pohlížel jako na jednu z několika možných výstupů přeměny režimu a zastával názor, že demokracie je spíše než cílem konfliktů a bojů ve společnosti jejich vedlejším produktem. Zavedení demokracie v zemi je dle Rustowa výsledkem zjištění, že „konflikt nelze řešit zničením protivníka“³¹ a skuteční demokraté nejsou těmi, kdo proces řídí, ale až samotným výsledkem. Fáze, které rozlišoval, označil jako vývojové křižovatky. K tomu, aby byl přechod úspěšný a demokracie se v zemi udržela, je nezbytné

- a) dosažení konsenzu rozhodujících činitelů transformace na zachování stávající politické komunity,
- b) neschopnost kteréhokoli aktéra získat rozhodující převahu nad ostatními aktéry, neboť pak by „vítěz“ bral vše a nebyl by ochoten jednat se zbylými účastníky přechodu a mohlo by se stát, že jim ten, kdo má nyní převahu, v budoucnu již neposkytne příležitost poměr sil zvrátit,
- c) ochota ke kompromisům.

Celkem Rustow rozlišoval 3 etapy, ve kterých probíhá proces přechodu od jednoho režimu k druhému. Jsou jimi: *fáze přípravná, rozhodující a uvykací*.

I. Přípravná fáze

Hnacím motorem přípravné fáze je nespokojenost s dosavadním politickým uspořádáním v zemi. Na scéně se objeví skupina aktérů, můžeme ji nazvat opozice, která se rozhodla s nespokojeností bojovat a proti stávajícímu režimu se postavit. Podnítl zájem i těch, kteří byli dosavadním režimem utlačováni, a vzbudí v nich zájem

---

³¹ Dvořáková, V., Kunc, J.: O přechodech k demokracii v Říčov, B.: Přehled moderních politologických teorií. Empiricko-analytický přístup v soudobé politické vědě. S. 249.

na spolupráci k určité koordinované akci. Prozatím nejsou vedeni myšlenkou zavést v zemi demokracii, ani vybojovat si svobody.

Tito protagonisté boje proti režimu mohou mít navzájem odlišné zájmy, názory, postoje, nemusí být ani ochotni společně vybudovat jiný politický systém. Jediné, co je spojuje, je nespokojenost s dosavadním vládnutím a z toho důvodu jsou ochotni nedbat na vzájemné, často i protichůdné rozdíly. Opozice, která se takto vytvořila, však ještě není dostatečně silným konkurentem pro vládní elitu, ale jak nově zformulovaná opozice, tak představitelé vlády si začínají uvědomovat, že se nemohou navzájem zničit.

Důležité pro tuto fázi je, aby se neobjevil subjekt, který by byl schopen celý proces ovládnout zcela sám. Pak by právě došlo k situaci, kdy by se takový aktér cítil jako vítěz, řídil by se zásadou, že vítěz bere vše a kvůli tomu, aby si vítězství udržel, by proces transformace přerušil.

Přípravná fáze končí ve chvíli, kdy vládnoucí elita uzná opozici jako skutečného partnera, opozice se smíří s rozdílností mezi jejími členy a rozhodne se institucionalizovat nějaké z demokratických procedur, aby se konflikt vyřešil. Takovou procedurou může být rozhodnutí, že lidem bude přiznáno volební právo, či že budou vyhlášeny svobodné volby. Pokud by nedošlo k takové shodě, pak by přípravná fáze pokračovala dál, nebo celý proces vyústí úplně jinak.

II. Rozhodující fáze

Ve druhé etapě přechodu k demokracii se demokratické procedury, které byly zavedeny k vyřešení konfliktu, rozšiřují na větší okruh otázek a používají se k řešení skutečných i potencionálních konfliktů. Aktéři demokracie jsou stále ve středu dění, avšak stále se jednoznačně neprosadili. Prozatím ani v této fázi nedošlo k ucelení a sjednocení názorů jednotlivých aktérů, například na rozsah a obsah volebního práva nebo cíl přeměny režimu a cestě jeho dosažení. Určujícím znakem je dosažení konsenzu, ochota jednat a hledat shody a kompromisy, které by uspokojily zájmy všech zúčastněných.

Samozřejmě ani fakt, že dojde k uzavření dohody mezi vůdci, není záruka, že transformace bude úspěšně dokončena. Aby se tomu tak stalo, je zapotřebí vnést dohodu mezi profesionální politiky i mezi veškeré obyvatelstvo. A to jsou dva stěžejní body třetí fáze.

III. Uvykací fáze

Uvykací etapa je konečně momentem, ve kterém se objevují skuteční demokraté, tj. jednotlivci, kteří chtějí prosadit demokracii stůj co stůj. Dohody sjednané v předchozí fázi se aplikují v praxi. Podstatné u této etapy je to, jak rychle se podaří rozšířit řešení sporů demokratickými mechanismy nejen mezi představitele vlády, ale i mezi občany. Demokracie v zemi se stane stabilní, pokud se co nejvíce lidí bude snažit prosadit a uchovat konsenzuální způsob řešení konfliktů.

3.4.2. Etapy přechodu k demokracii podle Przeworského

Rozfázování přechodů k demokracii tvoří obsah jednoho z děl Adama Przeworského, sice *Democracy and the Market* z roku 1992. Przeworski vidí přechod k demokracii jako dvoufázový proces, skládající se z liberalizace a demokratizace.

I. Liberalizace

Liberalizace je pojem, pod kterým se nám automaticky představí určitá míra osvobození od současného politického stavu, přiznání většího množství práv celé společnosti nebo vůbec přiznání práv, která doposud byla lidem daného státu odnímána, uvolnění přísných pravidel, zkrátka liberalizace značí otevření, přeformulování či přestavbu politického režimu. Pro Przeworského je liberalizace samostatná etapa přechodu k demokracii.

V této etapě ještě zdaleka není určeno, že výstupem přechodu se stane demokracie. Během první fáze se kdykoli může přihodit, že se přechod nezdaří, protože nedemokratický režim, respektive jeho struktura, ještě není změněna, pouze se nachází na tzv. bodu mrazu a je částečně pod kontrolou osob, které se snaží o reformaci. Může se ale ze dne na den stát, že představitelé stávajícího režimu dostanou situaci pod kontrolu a proces liberalizace ukončí.

Liberalizace podle Przeworského začíná ve chvíli, kdy autoritářský nebo jiný nedemokratický režim z jakýchkoli důvodů mění svoji vnitřní strukturu. Rozšiřuje či prohlubuje práva jednotlivců nebo skupin. Boj za změny nebo naopak za jejich ukončení probíhá uvnitř vládnoucího aparátu. Vládnoucí elity se rozštěpí v podstatě na dvě frakce: jedna je zastáncem změny – liberálové a druhá chce zachovat status quo, označuje se jako tuhé křídlo.

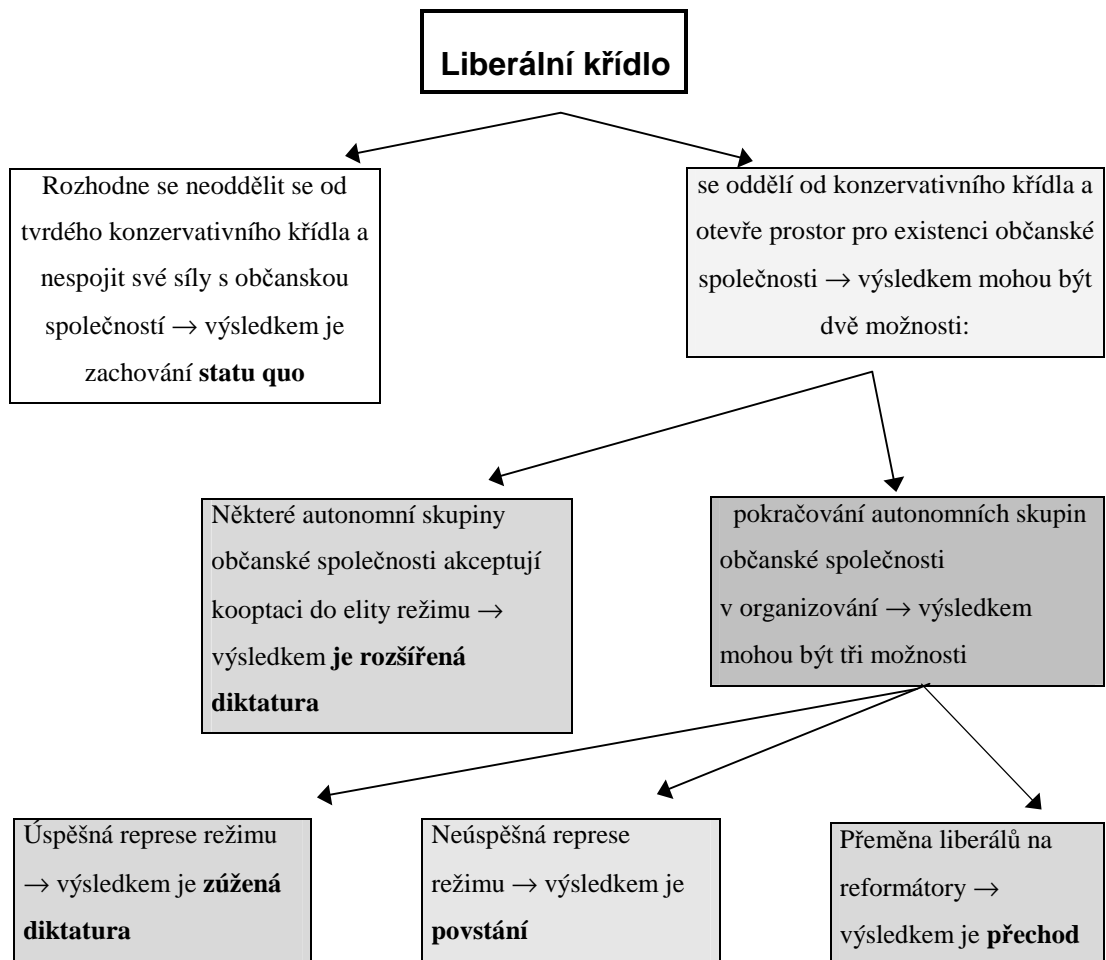
Rozkolem politické elity se de facto společnosti ukazuje, že by se politický prostor mohl otevřít i pro autonomní skupiny z řad občanské společnosti. Následná

mobilizace společnosti je znamením pro liberály z řad vládnoucí elity, že by se jim mohlo dostat od nově vytvořených autonomních skupin podpory ke změně mocenských vztahů uvnitř vládnoucí sféry. Účelem liberálů však není změnit režim v demokracii, ale stávající režim pozměnit a vytvořit rozšířenou diktaturu. Spojením liberálního křídla a některých skupin ve společnosti by došlo k vyřazení tvrdé linie. Důvodem, proč nedemokratický režim nezasáhne silou, aby si udržel svou moc, je skutečnost, že vládnoucí elita je již rozdělena do dvou skupin a převahu má liberální křídlo, které si chce udržet či upevnit svou pozici na úkor tuhého křídla. Možnost jak toho dosáhnout vidí Przeworski v otevření režimu.

Celý proces liberalizace může vyústit do několika výsledků.

- a) Prvořadým cílem liberálů je změnit mocenské vztahy v jejich prospěch. Pokud dojdou k závěru, že jsou schopni uchovat si dosavadní pozice v nedemokratickém režimu sami bez spojení s občanskou společností, výsledkem bude **status quo**.
- b) Druhou možností je omezené otevření režimu občanské společnosti. Pak se musejí rozhodnout, co bude následovat.
- c) Jednou z možností je rozhodnutí liberálů kooptovat určitou občanskou společnost do mocenských struktur nedemokratického režimu a tím vytvořit **rozšířenou diktaturu**, ve které však stále hrají prim.
- d) Další z variant je ta, že občanská společnost se po rozdělení vládnoucí elity formuluje a nepřestává se organizovat. Liberalizátoři pak opět mají volbu:
  - d1) rozhodnou se pro represi, a pokud je úspěšná, pak výsledkem je **zúžená, nová diktatura**, pokud úspěšná není, následuje **revoluce**,
  - d2) nebo se liberalizátoři spojí s reformátory z občanské společnosti a budou pokračovat **k přechodu k demokracii**.

Model liberalizace dle Przeworského³²

II. Demokratizace

Demokratizace navazuje na úspěšnou liberalizaci. Jestliže základní charakteristikou první fáze byla určitá restaurace nedemokratického režimu se současným zachováním jeho institucí a struktur, jejichž moc však postupně slábne, ale pořád není vyloučena možnost, že ožije, pak fáze, která následuje, je opakem liberalizace. Jejím cílem je vybudovat demokratické instituce, zavést a zajistit dodržování pravidel hry. Z odpůrců stávajícího politického systému se stávají aktivní účastníci procesu.

Hlavními činnými aktéry se stávají účastníci, kteří v předchozím období hráli podřadnou roli jako podpora liberalizátorů. V této fázi tito účastníci usilují o aktivní a samostatnou politiku.

³² Převzato z Ženíšek, M.: Přechody k demokracii v teorii a praxi. S. 80.

Na začátku stojí vzájemná jednání mezi částí nedemokratické elity a skupinami, které k nim nepatří. Výsledkem jednání jsou dohody, které stanoví nová pravidla, jimiž se političtí aktéři mají řídit.

Celkem lze rozlišovat mezi čtyřmi aktéry: představiteli starého režimu jsou *reformátoři* (mohou, ale nemusejí být ovlivněni liberalizací, každopádně se neztotožňují s cílem konzervativního křídla a chtějí stávající stav změnit, nejčastěji to jsou politici předchozího režimu nebo ředitelé podniků v socialismu) a *zastánci tvrdé linie* uvnitř vládnoucí elity (jejich cílem je zachovat status quo a nebrání se k dosažení tohoto účelu použít represivních prostředků. Nejčastěji jimi jsou příslušníci policie, byrokracie), nově se rodící aktéři jsou *umírnění* a *radikálové* v rámci opozice (tyto dvě skupiny mají sice stejný cíl, ale různé cesty k jeho uskutečnění, každý z nich preferuje odlišnou strategii).

Různé možnosti spolupráce, které se jim nabízejí, pak znamenají různé možné výsledky a zároveň nabízejí způsoby, jak reagovat na problémy objevující se v této etapě. Za prvé, jak se vyvázat z předchozího režimu a za druhé, jakým způsobem budovat instituce odpovídající demokratickému režimu. Przeworski označil řešení těchto dvou okruhů problémů jako podetapy demokratizace. Uvolnění starého režimu může nastat pouze v případě, že dojde ke spojení a spolupráci mezi reformátory a umírněnými. Samozřejmě ne vždy k tomuto kroku dojde a poté, podle použité taktiky a vzájemného navozování vztahů mezi jednotlivými skupinami, může dojít k některé ve schématu uvedené variantě výsledku demokratizace.

Varianty režimů odpovídající různým vztahům reformátorů a umírněných³³

		UMÍRNĚNÍ spolupracující s	
		REFORMÁTORY	RADIKÁLY
REFORMÁTOŘI spolupracují s	PŘEDSTAVITELI TVRDÉ LINIE	nedemokratický režim přežívá ve své staré formě	nedemokratický režim se uchovává díky provádění určitých ústupků (uvolnění)
	UMÍRNĚNÝMI	demokracie bez záruk	demokracie se zárukami

3.5. Konec přechodu k demokracii

Pozornost už byla věnována začátku přechodu k demokracii, jeho etapám, typům, příčinám, ale dosud chybí uvést, kdy a v kterém okamžiku jsme schopni říci, že bylo dosaženo kýženého výsledku (ovšem ne vždy prvotně plánovaného), totiž kdy je proces přechodu k demokracii dokončen. Konec přechodu k demokracii nastane, pokud je v zemi opravdu nastolena demokracie. Je nedostačující a jako konec přechodu nelze označit stav, kdy představitelé vlády, opozice a další skupiny spolu uzavřou dohodu, jejímž obsahem je vytvoření nové vlády. K uplatnění takové dohody nemusí v praxi ani dojít. Je zapotřebí mnohem více, aby byl přechod k demokracii ukončen.

Podle J. J. Linze a A. Stepana je třeba, aby v zemi došlo ke splnění několika podmínek:

- o podmínkách vytvoření nové vlády bude sepsána dohoda,
- vláda získá moc na základě svobodných a všeobecných voleb,
- exekutiva, legislativa a soudní moc jsou tvořeny novými institucemi a nesdílí moc s jiným orgánem de iure
- žádná z demokratických institucí a autorit nemůže odvozovat svoji moc z jiných než z demokratických procedur.

³³ Převzato z Říchová, B.: Přehled moderních politologických teorií. Empiricko-analytický přístup v soudobé politické vědě. S. 254.

Po splnění podmínek by se dalo říci, že je proces přechodu s úspěchem ukončen. Ani v tuto chvíli ale ještě s určitostí nelze demokracii prohlásit za stoprocentního vítěze. Je nezbytné, aby demokracie v zemi zapustila kořeny, stabilizovala se, ustálila, upevnila se. Jestliže země nežije v neustálých bojích o její celistvost, pokud nečelí trvajícím tlakům významných aktérů, kteří chtějí prosadit nedemokratický režim, panuje-li ve společnosti všeobecný názor, že demokratický způsob vládnutí je nejlepším možným řešením a jsou-li případné konflikty jakéhokoli rázu řešeny pomocí pravidel demokracie, pak lze pokládat demokracii za konsolidovanou³⁴ a přechod k demokracii za skutečně úspěšně provedený a skončený.

4. Současný vývoj demokracie ve světě

Mohlo by se zdát, že demokracie jako způsob vládnutí a jako politický režim je ve světě stálíci a že většina zemí světa výhody demokracie již našla a může se pyšnit statutem „demokratická“. Skutečnost je však bohužel jiná.

Demokracie v podobě takové, jakou ji známe v České republice, Francii, Spojených státech amerických či ve Švédsku, však zdaleka není převládajícím politickým režimem. Jistě, jsou země, kupříkladu výše jmenované státy, které za posledních několik let i desetiletí žádné změny nezaznamenaly a politický stav v nich je stabilní a demokracie na jejich území zapustila velice dlouhé a silné kořeny. Pak jsou ovšem země, které se pohybují někde na rozmezí demokracie a polodemokracie, jejichž politický vývoj je nestabilní a mění se.

Politická situace se v zemích mění nejen k lepšímu, to znamená, že by země následovaly trend demokratizace a nedemokratické režimy by se vydaly na cestu k demokracii, i když postupně přes onu tzv. polodemokracii až k demokracii úplné, ale mění se i k horšímu, kdy demokratické státy se transformují na prodemokratické a z nich pak na nedemokratické, někdy i rovnou na nedemokratické. V praxi tyto skutečnosti utvrzují myšlenky Samuela Huntingtona o třetí vlně demokratizace, která stále probíhá, a také že je možné pozorovat i určité známky třetí protivlny.

Nabízí se otázka jak určit, kde ve světě se demokracii daří a naopak, kde se neujala nebo směřuje ke svému pádu? Vysvětlení záleží na tom, jak na demokracii pohlížíme a podle jakých kritérií určíme počet demokratických zemí.

---

³⁴ konsolidovaná – upevněná, ustálená

Pro získání přehledu a statistiky o vývoji demokracii ve světě, jejím kolísání či neexistenci, nám jako podklad poslouží organizace Freedom House.

Freedom House byla založena Eleonor Rooseveltovou roku 1941 v New Yorku jako organizace, jejímž úkolem je zastávat se práva na svobodu náležící každému jednotlivci a obecně podporovat globální svobodu prostřednictvím komplexních analýz, zastávat se a spolupracovat s demokratickými aktivisty celého světa. Od sedmdesátých let každoročně vypracovává a zveřejňuje stav demokracie ve světě. Zprávu podávající stav demokracie ve světě vypracovává tým odborníků v rámci organizace za účasti spolupráce vědců a expertů z jednotlivých regionů.

Průzkum neprosazuje pohled na svobodu dle vzdělanosti nebo obdobných měřítek, ale je založen právě na základních standardech politických práv a občanských svobod odvozených od Všeobecné deklarace lidských práv a tyto základní standardy aplikuje na všechny státy a všechna teritoria bez ohledu na jejich geografickou polohu, etnickou nebo náboženskou stavbu či stupeň ekonomické vyspělosti.

Jako zdroj informací slouží zahraniční i domácí zprávy uvedené v médiích, informace získané od neziskových organizací, osobními kontakty, návštěvami v daném území a rovněž akademické analýzy.

Výstupem zprávy nemá být hodnocení vlády, jejího výkonu jako takového, ale především se hodnotí práva a svobody užívané jedinci ve skutečném světě. Svoboda může být ovlivněna řadou okolností, které se udály v daném státě, jako například akcemi nestátních aktérů, povstalci a vojenskými skupinami. Průzkum tedy reaguje na souhru různých aktérů, vládních i nevládních.

Autoři průzkumu politickou situaci zhodnotí podle určitých kritérií a výsledkem je zařazení zemí pod jeden ze tří statutů: *Free/svobodná země*, *Partly Free/částečně svobodná* země a *Not Free/nesvobodná země*. Kritériem pro jejich začlenění do příslušné kategorie je respekt k lidským a politickým svobodám jednotlivce. Hodnocení politických práv je založeno na vyhodnocení tří subkategorií: volební proces, politický pluralismus a spoluúčast a jako poslední činnost vlády. Pro lidské svobody jsou rozhodující svoboda názoru a vyjádření, spojení a organizace práv, právní řád a osobní samospráva a práva jednotlivce.

Každému státu je přiděleno číselné hodnocení od 1 do 7, přičemž číslo 1 značí nejvyšší stupeň svobody a 7 nejnižší. Hodnocení čísla 1 až 7 je určeno na základě

odpovědí k otázkám ke každé ze dvou subkategorií. Aby se zjistilo, jak vysoce jsou dodržovány politické svobody, musí se zodpovědět 10 otázek a 15 k občanským svobodám. Za každou otázku je možno získat 4 body, což značí nejvyšší míru svobody, 0 bodů nejnižší stupeň. Celkem za zodpovězení všech otázek lze tedy dostat celkem 100 bodů. Průměrem získaných bodů se určí čísla od 1 do 7. Svobodná země (Free) je ta, která dosáhla hodnocení čísla 1.0 – 2.5, částečně svobodná (Partly Free) je určena čísly 3.0 – 5.0, nesvobodná (Not Free) 5.5 – 7.0.

Díky tomuto výpočtu můžeme každoročně sledovat, jak se demokracie v jednotlivých zemích vyvíjí, zda roste či byla zaznamenána klesající tendence. Stát označen jako Free respektuje lidské a politické svobody jednotlivce, ale v důsledku toho, že podle použité metody do této kategorie nespádají jen státy s hodnocením 1 je možné, že sem patří i státy, ve kterých ne vše je v naprostém pořádku, může se v nich objevit například politická korupce nebo diskriminace menšin. Partly Free, částečně svobodné, jsou charakteristické neregulérností voleb, silným vlivem armády, převahou jedné politické strany. Not Free, nesvobodné země, politické a občanské svobody respektují jen v minimální míře a státy, jimž bylo přiřazeno hodnocení číslem 7, svobody nerespektují vůbec.

V roce 2010 z celkového počtu 194 států světa bylo do kategorie svobodných států zařazeno dohromady 87 zemí, což představuje 44,84 % zemí světa a celkem si svobody a demokracie užívá 2 951 950 000 lidí, 43% lidské populace. Kategorie svobodných zemí zaznamenala oproti loňskému roku pokles o dvě země, Mexiko a Ukrajinu, které jsou nyní pouze částečně svobodné. Oproti tomu u částečně svobodných zemí došlo k navýšení o dvě země, sice z 58 v roce 2009 na 60 zemí. 31% ze všech států světa a v částečně svobodných zemích žije 1 487 000 000 lidí, což představuje 22% lidské populace. Dohromady 47, neboli 24% zemí světa, nerespektuje lidské svobody a politická práva a 2 434 250 000 lidí (více než polovina těchto osob žije v Číně) tj. 35% z lidské populace je nemůže používat. Těchto 47 zemí světa je zařazeno do kategorie nesvobodných zemí. Jejich počet se od roku 2009 nezměnil. Jako vůbec nejhorší z nesvobodných zemí, to znamená takových, které byly hodnoceny číslem 7 pro obě skupiny svobod, politických i občanských, je dohromady 9. Mezi nimi je Severní Korea, Turkmenistán, Uzbekistán, Libye, Súdán, Barma, Rovníková Guinea, Eritrea, Somálsko a jako nezávislé území byl mezi nesvobodné země zařazen Tibet.

Závěr

Přechod k demokracii je tématem velmi obsáhlým a zejména značně rozmanitým. Jak bylo uvedeno v úvodu, tato práce si nekladla za cíl vytvořit obecný rámec a jedinou vysvětlující či několik dostačujících teorií přechodů k demokracii, neboť by to ani nebylo možné. Změny politických režimů směrem od nedemokratických k demokratickým odehrávající se v historii i v současnosti, jsou procesy jedinečné, typické pro danou zemi, daný čas a danou společnost. Nenajdeme dva přechody k demokracii, které by byly totožné. Vždy se budou více či méně lišit, ať svými aktéry, zvolenými strategiemi, délkou přechodu a v neposlední řadě i výsledným politickým režimem, respektive jeho podobou.

Teorie a úvahy, jež byly jednotlivými, v textu jmenovanými badateli a politology uvedeny, mohou posloužit jako vodítko, ukazatel, jak by se v budoucnu uskutečněný přechod k demokracii mohl vyvíjet. Je potřeba zdůraznit „mohl“. Vše je v rukou daného státu, jeho představitelů a aktérů. My ostatní, stojící vně „přecházejícího státu“, můžeme pomocí vytvořených teorií a modelů pouze přibližně na základě státem zvolených postupů zařadit proces přechodu pod nejvíce odpovídající model či typ. Jakmile se však hlavní aktéři rozhodnou pro jinou cestu, nezbyvá než zemi zařadit do jiné „kolonky“, protože původně odpovídající „kolonka“ již neodpovídá, právě proto, že aktéři nebo i celá společnost v dané zemi nepostupují podle teoretických modelů, ale jednájí spontánně, často nepředvídatelně a přechod se vyvíjí jiným směrem. Přechod k demokracii je častokrát v režii samotného státu a jeho představitelů a režisér je ten, kdo určuje pravidla.

Jako důkaz složitosti přechodů k demokracii a nemožnosti vytvoření obecných, všeobecně platných klasifikací slouží exkurz do procesů změn politických režimů, které proběhly v minulosti. Při bližším pozorování konkrétního případu v nejednom případě zjistíme, že jeden přechod by mohl být zařazen do dvou vytvořených kategorií, ale také do žádné. Důvodem pro takové tvrzení, že žádná typologie neodpovídá, či nebude odpovídat v budoucnu uskutečněného přechodu, může být fakt, že žádná z vymezených typologií přechodů nepočítala se zahájením přechodu k demokracii díky vítězství opozice ve volbách.³⁵ Otázkou zůstává, jak se v takovém

---

³⁵ Ženíšek, M.: Přechody k demokracii. S. 209.

případě přechod bude vyvíjet, kam bude směřovat. Odpověď nám poskytne pravděpodobně jen čas.

Jak hodnotit úspěšnost přechodu, jak určit, že byl přechod skutečně ukončen nastolením demokracie? Ani tato otázka nemá jednoznačnou odpověď. Demokracii lze popsat nepřeberným množstvím způsobů. Podle toho, jakou charakteristiku si vybereme, hodnotíme přechod k demokracii jako úspěšný či neúspěšný. Pro tuto práci bylo stěžejní hledisko Fareeda Zakarii, který rozlišuje demokracii na „ústavní liberalismus“ a „neliberální demokracii“, a pozornost byla věnována i způsobu hodnocení zemí organizace Freedom House na svobodné, částečně svobodné a nesvobodné země. Stále zůstává faktem, že Freedom House je, leč velmi uznávaná a proslulá, ale pouze organizace, která si svým způsobem vytváří hodnocení, které neposkytuje obecně postulované závěry. Konec přechodu bývá ukončen, pokud jsou splněna určitá kritéria. Je ale koncem přechodu a splněním kritérií vytyčených J. J. Linzem a A. Stepanem nastolena demokracie? Dle mého názoru je to jen začátek dlouhé cesty a opět jen čas ukáže, zda se demokracie v zemi usadila a má podobu „ústavního liberalismu“, tedy demokracie, alespoň pro mne, v nejlepším slova smyslu.

Nejen přechody k demokracii a problematika s jejich typologií vykazuje ojedinělost. Ani nedemokratické režimy není tak snadné „zaškatulkovat“ pod totalitární, autoritářské, sultanistické a posttotalitní, jak by se mohlo zdát. Je velmi nesnadné určit, jaký z nedemokratických režimů v zemi panoval či panuje, pokud se nenacházíme přímo v daném státě a nezprostředkovaně nevnímáme fungování režimu. I bývalé Československo se potýká s potížemi, jak jeho režim definovat.

V kapitole věnující se nedemokratickým režimům byla zmíněna neznalost veřejnosti pravého obsahu pojmů „totalitární“ a „autoritářský“. Stává se, že jsou tyto pojmy nesprávně používány a zejména pojem „totalitární“ je citován až příliš často. Pro odůvodnění tohoto tvrzení není třeba chodit příliš daleko. Stačí, když se podíváme na Československo.

Jasný důkaz neznalosti pravého významu pojmu „totalitarismus“ můžeme najít ve středoškolské učebnici historie, ve které se uvádí, že v roce 1989 padl totalitní komunistický režim³⁶. Znepokojující je, že studenti opouštějí brány středních škol (snad) s vědomím, že existuje více podob nedemokratického režimu, ale již

---

³⁶ Kvaček, R.: České dějiny II. S. 237.

s nevědomím, že více podob lze najít i na území bývalého Československa. Ponechám na úsudku čtenáře i úvodní ustanovení Hlavy I., části první zákona č. 181/2007 Sb., o Ústavu pro studium totalitních režimů a o Archivu bezpečnostních složek a o změně některých zákonů. Dočteme se z něho, že pro účely tohoto zákona se rozumí obdobím totalitní komunistické moci období od 25. února 1948 do 29. prosince 1989 a dále doba, tomuto časovému období předcházející, v níž probíhaly děje týkající se příprav k totalitnímu uchopení moci Komunistickou stranou Československa.³⁷

Po bližším seznámení se s totalitárním režimem, jakožto s nejzávažnější formou nedemokratických režimů, mající největší dopad na existenci celé společnosti uvnitř takové státu, je opovážlivé nazvat celou periodu, tj. dobu od 25. února 1948 až do 29. prosince 1989 za totalitární. Lidé, žijící v Československu zejména v padesátých letech dvacátého století, kteří bezprostředně zažili nebo byli svědky hrůzných politických procesů či „pouze“ obývali zemi v této době a byli vystaveni komunistické ideologii a nátlaku ji přijmout a uvěřit ji, jistě kroutí hlavou nad tím, jak lze srovnávat události zejména let padesátých se sedmdesátými a osmdesátými, kdy situace byla o poznání uvolněnější, byť ne demokratická.

Shodneme-li se, že období (bereme-li v úvahu periodu počínající rokem 1948 jako zákon č. 181/2007 Sb.) od roku 1948, kdy byl proveden komunistický převrat do roku 1956, kdy byl československý režim zasažen krizí mající kořeny v Sovětském svazu, neboť na XX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu Nikita Chruščov vystoupil s projevem, v němž poukázal na některé ze Stalinových zločinů, lze charakterizovat jako totalitární, jak bychom ale charakterizovali období následující, které zákon č. 181/2007 Sb. a středoškolská učebnice nazývají stále jako totalitární? Odpovídal by tehdejší režim autoritářskému režimu, jak byl vymezen v kapitole třetí, konkrétně jako posttotalitní autoritářský režim podle rozlišení J. J. Linze? V mnohém snad ano, ale přesto stále nebyl tak lhostejný k oblastem veřejného života, které by dle definice autoritářského režimu měly být tolerovány.

Snad by šlo označit toto období za posttotalitární? Odpověď by zněla, že pouze ve smyslu režimu, který následoval po-totalitarismu, tedy post-totalitární. Ve významu politického režimu, kdy se sama vládnoucí elita rozhodla ustoupit od dřívějšího vládnutí a jsou tolerovány opoziční strany, už je však nevhodné a nepřesné

---

³⁷ §2, písm. b) zákona č. 181/2007 Sb., dostupné na http://www.ustrcr.cz/data/pdf/zakon181_07.pdf.

pojem posttotalitarismus používat. Nebo snad byla Charta 77 tolerována? Nebyli snad její zastánci a signatáři stíháni? Opravdu se sama Komunistická strana rozhodla pro změnu režimu? Jak tedy ale toto období vhodně pojmenovat, když ani jedna z vytvořených typologií neodpovídá? Snad se nějaký politolog, možná ve spolupráci s historikem či právníkem, těmito otázkami bude zabývat a vytvoří vhodnou „kolonku“ i pro ono prozatím nepojmenované, či nevhodně pojmenované období.

Použité otazníky jen potvrzují fakt, že jakákoli typologie může sloužit jako pomocné „vodítko“, ale skutečnost se mnohdy do „kolonek“ zařadit nedá, neboť vše, co se děje v jednotlivých státech, ať je to přechod k demokracii, jeho výsledná podoba či posledně zmíněná podoba nedemokratického režimu, je procesem „sui generis“.

Použitá literatura

- Adamová, K., Krížkovský, L., Šouša, J., Šoušová, J.:** Politologický slovník. Nakladatelství C. H. Beck. Praha 2001.
- Cabada, L., Kubát, M. a kolektiv:** Úvod do studia politické vědy, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň 2007.
- Čapek, V., Pátek, J., Zwettler, O.:** Světové dějiny II. Dějiny lidských civilizací od poloviny 17. století po současnost. Fortuna. Praha 1993.
- Dvořáková, V., Kunc, J.:** O přechodech k demokracii. Sociologické nakladatelství. Praha 1994.
- Huntington, S.:** Třetí vlna. Demokratizace na sklonku dvacátého století. Centrum pro studium demokracie a kultury. 2008.
- Kvaček, R.:** České dějiny II. SPL – PRÁCE ve spolupráci s nakladatelstvím ALBRA. Praha. Úvaly. 2002.
- Pavliček, V. a kol.:** Ústavní právo a státověda I. díl, Obecná státověda. Linde Praha a.s – Právnické a ekonomické nakladatelství a knihkupectví Bohumily Hořínkové a Jana Tuláčka. Praha 1998.
- Pithart, P.:** 1969-1989: chybějící pojem, či spíše nechut' k porozumění? In: Soudobé dějiny, XVI, 4/2009, S. 688-698.
- Říchová, B.:** Přehled moderních politologických teorií. Empiricko-analytický přístup v soudobé politické vědě. Portál. Praha 2006.
- Zakaria, F.:** Budoucnost svobody. Neliberální demokracie v USA i ve světě. Academia. Praha 2005.
- Ženíšek, M.:** Přechody k demokracii v teorii a praxi. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň 2006.

Internetové zdroje:

- Čermák, Mgr. Jindřich:** Přechody k demokracii (online). E-polis.cz, 14. duben 2005. Dostupné na www.e-polis.cz/print.php?id=77.
- <http://www.freedomhouse.org>
- <http://politologie.blog.cz/0603/fareed-zakaria-budoucnost-svobody>
- <http://www.wikipedia.cz>
- Puddington, A.:** Freedom in the World 2011: The Authoritarian Challenge to Democracy. Dostupné na http://www.freedomhouse.org/images/File/fiw/FIW_2011_Booklet.pdf
- Šteigrová, Leona:** recenze Fareed Zakaria: Budoucnost svobody. Praha. Academica, 2004. 349 stran, ISBN 80-200-1285-0. Středoevropské politické studie (online). Dostupné na <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=223>.
- Zákon č. 181/2007 Sb., o Ústavu pro studium totalitních režimů a o Archivu bezpečnostních složek a o změně některých zákonů,** dostupný na http://www.ustrcr.cz/data/pdf/zakon181_07.pdf.

Seznam příloh:

Příloha č. 1: Vlny demokratizace	I.
Příloha č. 2: Volební demokracie v letech 1989 – 2010.....	III.
Příloha č. 3: Svobodné, částečně svobodné a nesvobodné země v roce 2010.....	IV.

Příloha č. 1: Vlny demokratizace¹

První demokratizační vlna	Austrálie, Argentina, Belgie, Československo, Dánsko, Estonsko, Finsko, Francie, Chile, Itálie, Irsko, Island, Japonsko, Kanada, Kolumbie, Litva, Lotyšsko, Lucembursko, Maďarsko, Německo, Norsko, Nový Zéland, Polsko, Portugalsko, Rakousko, Řecko, USA, Španělsko, Švédsko, Švýcarsko, Uruguay, Velká Británie
První protivlna	Argentina, Belgie, Československo, Dánsko, Estonsko, Francie, Itálie, Japonsko, Kolumbie, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Německo, Norsko, Polsko, Portugalsko, Rakousko, Španělsko, Uruguay
Druhá demokratizační vlna	Argentina, Barma, Belgie, Bolívie, Botswana, Brazílie, Československo, Dánsko, Ekvádor, Fidži, Filipíny, Francie, Gambie, Ghana, Guyana, Indie, Indonésie, Itálie, Izrael, Jamajka, Japonsko, Jižní Korea, Kolumbie, Libanon, Maďarsko, Malajsie, Malta, Nigérie, Pákistán, Peru, Rakousko, Spolková republika Německo, Srí Lanka, Trinidad a Tobago, Turecko, Uruguay, Venezuela
Druhá protivlna	Argentina, Barma, Bolívie, Brazílie, Československo, Ekvádor, Filipíny, Fidži, Ghana, Guyana, Chile, Indie, Indonésie, Jižní Korea, Libanon, Maďarsko, Nigérie, Pákistán, Peru, Řecko, Turecko
Třetí demokratizační vlna	Afghánistán, Albánie, Argentina, Bělorusko, Bolívie, Brazílie, Bulharsko, Československo, Ekvádor, Estonsko, Filipíny, Gruzie, Guatemala, Haiti, Honduras, Portugalsko, Chile, Chorvatsko, Indie, Irák, Jižní Korea, Kambodža, Keňa, Lesotho, Libanon, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Makedonie, Moldavsko, Mongolsko, Německá demokratická republika, Namibie, Nigérie, Nikaragua, Pákistán, Panama, Polsko, Peru, Rumunsko, Rusko, Řecko, Salvador, Senegal, Slovinsko, Srbsko/Černá Hora,

¹ M. Ženíšek: Přechody k demokracii v teorii a praxi. S. 45.

	Súdán, Surinam, Španělsko, Tchaj-wan, Turecko, Ukrajina, Uruguay, Východní Timor
Třetí protivlna²	Afghánistán, Albánie, Bělorusko, Bolívie, Ekvádor, Filipíny, Gruzie, Guatemala, Haiti, Honduras, Irák, Kambodža, Keňa, Lesotho, Makedonie, Moldávie, Nigérie, Nikaragua, Pákistán, Rusko, Senegal, Súdán, Turecko

---

²Zpracováno autorem ze zdroje: www.freedomhouse.org v reflexi na změnu statutu země z free na partly free nebo not free.

Příloha č. 2: Volební demokracie v letech 1989 - 2010³

Rok	Celkový počet států	Počet volebních demokracií	Procentuální vyjádření volebních demokracií
2010	194	115	59
2009	194	116	60
2008	193	119	62
2007	193	121	63
2006	193	123	64
2005	192	123	64
2004	192	119	62
2003	192	117	61
2002	192	121	63
2001	192	121	63
2000	192	120	63
1999	192	120	63
1998	191	117	61
1997	191	117	61
1996	191	118	62
1995	191	115	60
1994	191	113	59
1993	190	108	57
1992	186	99	53
1991	183	89	49
1990	165	76	46
1989	167	69	41

³ Zdroj: http://www.freedomhouse.org/uploads/special_report/88.pdf. Freedom House: Freedom in the World 2011: The Authoritarian Challenge to Democracy. Electoral Democracies, 1989-2010. S. 26.

Příloha č. 3: Svobodné, částečně svobodné a nesvobodné země v roce 2010⁴

Nezávislé státy							
STÁT	STATUS	POLITICKÁ PRÁVA	OBČANSKÉ SVOBODY	STÁT	STATUS	POLITICKÁ PRÁVA	OBČANSKÉ SVOBODY
Afghanistan	NF	6	6	Liberia	PF	3	4
Albania	PF	3	3	Libya	NF	7	7
Algeria	NF	6	5	Liechtenstein	F	1	1
Andorra	F	1	1	Lithuania	F	1	1
Angola	NF	6	5	Luxembourg	F	1	1
Antigua and Barbuda	F	3	2	Macedonia	PF	3	3
Argentina	F	2	2	Madagascar	PF	6	4
Armenia	PF	6	4	Malawi	PF	3	4
Australia	F	1	1	Malaysia	PF	4	4
Austria	F	1	1	Maldives	PF	3	4
Azerbajjan	NF	6	5	Mali	F	2	3
Bahamas	F	1	1	Malta	F	1	1
Bahrain	NF	6	5	Marshall Islands	F	1	1
Bangladesh	PF	3	4	Mauritania	NF	6	5
Barbados	F	1	1	Mauritius	F	1	2
Belarus	NF	7	6	Mexico	PF	3	3
Belgium	F	1	1	Micronesia	F	1	1
Belize	F	1	2	Moldova	PF	3	3
Benin	F	2	2	Monaco	F	2	1
Bhutan	PF	4	5	Mongolia	F	2	2
Bolivia	PF	3	3	Montenegro	F	3	2
Bosnia - Hercegovina	PF	4	3	Morocco	PF	5	4
Botswana	F	3	2	Mozambique	PF	4	3
Brazil	F	2	2	Namibia	F	2	2
Brunei	NF	6	5	Nauru	F	1	1
Bulgaria	F	2	2	Nepal	PF	4	4
Burkina Faso	PF	5	3	Netherlands	F	1	1
Burma (Myanmar)	NF	7	7	New Zealand	F	1	1
Burundi	PF	4	5	Nicaragua	PF	4	4
Cambodia	NF	6	5	Niger	PF	5	4
Cameroon	NF	6	6	Nigeria	PF	4	4
Canada	F	1	1	North Korea	NF	7	7
Cape Verde	F	1	1	Norway	F	1	1
Central African Republic	PF	5	5	Oman	NF	6	5
Chad	NF	7	6	Pakistan	PF	4	5
Chila	F	1	1	Palau	F	1	1
China	NF	7	6	Panama	F	1	2

4 Vysvětlení: F = svobodné země, PF = částečně svobodné země, NF = nesvobodné země. Čísla ve sloupcích politická práva a občanské svobody (1 – 7, přičemž číslo 1 určuje nejsvobodnější, a číslo 7nejméně svobodnou zemi) označují ohodnocení, jež bylo zemím přiřazeno na základě metody touto organizací používané k určení, zda země je svobodná, částečně svobodná či nesvobodná. Každé zemi je položeno 10 otázek týkajících se politických práv a 15 týkajících se občanských svobod. Za každou otázku je možno získat 0-4 body, přičemž 4 body znamenají maximum svobody. Celkem země může získat 100 bodů. Sečtením průměru z obou kategorií je určen status země. Svobodná země (1.0 – 2.5), částečně svobodná (3.0 – 5.0) a nesvobodná (5.5 – 7.0)

Zdroj: http://www.freedomhouse.org/uploads/special_report/88.pdf. Freedom House: Freedom in the World 2011: The Authoritarian Challenge to Democracy. Electoral Democracies, 1989-2010. S. 12 – 17, 30.

STÁT	STATUS	POLITICKÁ PRÁVA	OBČANSKÉ SVOBODY	STÁT	STATUS	POLITICKÁ PRÁVA	OBČANSKÉ SVOBODY
Colombia	PF	3	4	Papua New Guinea	PF	4	3
Comoros	PF	3	4	Paraguay	PF	3	3
Congo, Democratic Republic of (Kinshasa)	NF	6	6	Peru	F	2	3
Congo, Republic of (Brazzaville)	NF	6	5	Philippines	PF	3	3
Costa Rica	F	1	1	Poland	F	1	1
Cote d'Ivoire	NF	7	6	Portugal	F	1	1
Croatia	F	1	2	Qatar	NF	6	5
Cuba	NF	7	6	Romania	F	2	2
Cyprus	F	1	1	Russia	NF	6	5
Czech Republic	F	1	1	Rwanda	NF	6	5
Denmark	F	1	1	Saint Kitts and Nevis	F	1	1
Djibouti	PF	5	5	Saint Lucia	F	1	1
Dominica	F	1	1	Saint Vincent and the Grenadines	F	2	1
Dominican Republic	F	2	2	Samoa	F	2	2
East Timor	PF	3	4	San Marino	F	1	1
Ecuador	PF	3	3	Sao Tome and Principe	F	2	2
Egypt	NF	6	5	Saudi Arabia	NF	7	6
El Salvador	F	2	3	Senegal	PF	3	3
Equatorial Guinea	NF	7	7	Serbia	F	2	2
Eritrea	NF	7	7	Seychelles	PF	3	3
Estonia	F	1	1	Sierra Leone	PF	3	3
Ethiopia	NF	6	6	Singapore	PF	5	4
Fiji	PF	6	4	Slovakia	F	1	1
Finland	F	1	1	Slovenia	F	1	1
France	F	1	1	Solomon Islands	PF	4	3
Gabon	NF	6	5	Somalia	NF	7	7
Gambia, The	PF	5	5	South Africa	F	2	2
Georgia	PF	4	4	South Korea	F	1	2
Germany	F	1	1	Spain	F	1	1
Ghana	F	1	2	Sri Lanka	PF	5	4
Greece	F	1	2	Sudan	NF	7	7
Grenada	F	1	2	Suriname	F	2	2
Guatemala	PF	4	4	Swaziland	NF	7	5
Guinea	PF	5	5	Sweden	F	1	1
Guinea - Bissau	PF	4	4	Switzerland	F	1	1
Guyana	F	2	3	Syria	NF	7	6
Haiti	PF	4	5	Taiwan	F	1	2
Honduras	PF	4	4	Tajikistan	NF	6	5
Hungary	F	1	1	Tanzania	PF	3	3
Iceland	F	1	1	Thailand	PF	5	4
India	F	2	3	Togo	PF	5	4
Indonesia	F	2	3	Tonga	PF	5	3
Iran	NF	6	6	Trinidad and Tobago	F	2	2
Iraq	NF	5	6	Tunisia	NF	7	5
Ireland	F	1	1	Turkey	PF	3	3
Israel	F	1	2	Turkmenistan	NF	7	7
Italy	F	1	2	Tuvalu	F	1	1
Jamaica	F	2	3	Uganda	PF	5	4
Japan	F	1	2	Ukraine	PF	3	3
Jordan	NF	6	5	United Arab Emirates	NF	6	5
Kazakhstan	NF	6	5	United Kingdom	F	1	1
Kenya	PF	4	3	United States of America	F	1	1
Kiribati	F	1	1	Uruguay	F	1	1
Kosovo	PF	5	4	Uzbekistan	NF	7	7
Kuwait	PF	4	5	Vanuatu	F	2	2
Kyrgyzstan	PF	5	5	Venezuela	PF	5	4
Laos	NF	7	6	Vietnam	NF	7	5

STÁT	STATUS	POLITICKÁ PRÁVA	OBČANSKÉ SVOBODY	STÁT	STATUS	POLITICKÁ PRÁVA	OBČANSKÉ SVOBODY
Latvia	F	2	1	Yemen	NF	6	5
Lebanon	PF	5	3	Zambia	PF	3	4
Lesotho	PF	3	3	Zimbabwe	NF	6	6

Příbuzná a sporná teritoria

STÁT	STATUS	POLITICKÁ PRÁVA	OBČANSKÉ SVOBODY	STÁT	STATUS	POLITICKÁ PRÁVA	OBČANSKÉ SVOBODY
Abkhazia	PF	5	5	Hong Kong	PF	5	2
Israeli - Occupied Territories	NF	6	6	Kashmir (India)	PF	4	4
Kashmir (Pakistan)	NF	6	5	Nagorno - Karabakh	PF	5	5
Northern Cyprus	F	2	2	Palestinian Authority - Administered Territories	NF	6	6
Puerto Rico	F	1	1	Somaliland	PF	5	5
South Ossetia	NF	7	6	Tibet	NF	7	7
Transnistria	NF	6	6	Western Sahara	NF	7	6

Summary – „Transitions to Democracy”

Transition of a particular country from an undemocratic political regime to mostly that of democratic is a head subject regarded by many experts and general public. It may seem that democratic regime is a matter of course nowadays; however, the truth is unlike. The democratic regime dominates scarcely in the half of all countries in the world.

Regarding to the situation in northern Africa and other Arabic countries, it has recently been more and more proved that changes of political regimes, especially from the undemocratic to the democratic ones, are taken as a current subject matter not only today, but also in the following days, weeks, months and years. This is why I am focusing on the theme of Transitions to Democracy in my diploma thesis.

The thesis is divided into four chapters. First chapter, named Democracy, deals with the conception of democracy. One cannot define the word “democracy” by just one feature, therefore, criteria of volition and division of democracy into the constitutional liberalism and illiberal democracy by Fareed Zakaria is fundamental in my work.

Second chapter is focused on the undemocratic regimes. Definitions of these regimes are important mainly for understanding why they had been transferred or why they are to be transferred, and for specification of how the transition had been proceeding in the past or how it will possibly be proceeding in the future. A close attention is also paid to the totalitarianism, authoritarianism, sultanism and post-totalitarian regimes.

Transition to democracy is the main subject of the third chapter. There is an explanation of what democracy means, its history and beginnings of transition research of democracy. The fourth chapter is divided into four subchapters – waves of democratization, reasons of waves of democratization consisting of theoretical models and models presented by Huntington, typology of transition splitted into two areas: the end of undemocratic regime and single types of transitions. The last subchapter is concentrated on the periods in which, according to the subdivision of two politologists Rustow and Przeworski, the transition proceeds.

Fourth chapter covers the current development of democracy in the world. It is based on an American research organization Freedom House.

The topic “Transitions to Democracy” is difficult to elaborate. There were always different reasons and circumstances in all countries that had already faced any kind of transition into the democratic regime. Transition to democracy is unique in each country. Nevertheless, there are theoretical models, which serve to generalize this issue and define how a potential transition to democracy would be like. This diploma thesis delivers a summary of the most important and the most significant theories, which have been treated in the works of famous politologists from all over the world. Transition to democracy is neither a simple nor a clear-cut process, it is a process, which is definitely incomparable in each particular country. It is, therefore, up to a reader how this issue could be taken and understood properly.

Keywords/ klíčová slova:

Democracy/ demokracie

Transitions/ přechod

Undemocratic (democratic) regime/ nedemokratický (demokratický) režim